

**ΣΧΟΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΙΤΛΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

**Η συμφωνία του Ελσίνκι και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις
1996-2004**

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΣΤ. ΣΤΕΙΡΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2024

**ΣΧΟΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΙΤΛΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

**Η συμφωνία του Ελσίνκι και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις
1996-2004**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως
μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις, Ασφάλεια
και Στρατηγική στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΣΤ. ΣΤΕΙΡΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2024

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Εμμανουήλ Στείρος, 2024

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΠΕΡΙΟΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	4
Εισαγωγή.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	6
Βιβλιογραφική επισκόπηση.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	7
Μεθοδολογία έρευνας.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.....	8
Τα προεόρτια του Ελσίνκι.....	8
4.1 Η Σύνοδος Κορυφής του Λουξεμβούργου 1997.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.....	11
Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1996-1999	11
5.1 Η κρίση των Ιμίων	12
5.2 Η κρίση των S-300 και η Διακήρυξη της Μαδρίτης 1997.....	13
5.3 Η υπόθεση Οτσαλάν.....	15
5.4 Η κρίση του Κοσόβου	16
5.5 Η διπλωματία των σεισμών	19
5.6 Η στρατηγική της κοινωνικοποίησης	21
5.7 Η νέας στρατηγική της επαναπροσέγγισης.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.....	25
Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι.....	25
6.1 Οι στόχοι της ελληνικής πλευράς ενόψει του Ελσίνκι	26
6.2 Τα συμπεράσματα της Συνόδου Κορυφής του Ελσίνκι.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.....	33
Η μετά Ελσίνκι εποχή	33
7.1 Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης	34
7.2 Οικονομικές σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας.....	35
7.3 Οι διερευνητικές συνομιλίες 2002-2003.....	39
7.4 Η αλλαγή πολιτικής το 2004.....	42
7.5 Η ενταξιακή πορεία της Κύπρου.....	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8.....	46
Συμπεράσματα.....	46
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	48

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή: Εμμανουήλ Στ. Στείρος

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: *Η συμφωνία του Ελσίνκι και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1996-2004.*

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων: (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος) Χαράλαμπος Τσαρδανίδης.

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κυριάκος Μικέλης.

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Ανδρέας Λιαρόπουλος.

Ευχαριστίες:

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να κάνω στον καθηγητή μου στην Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων κ. Κωσταντίνο Γρίβα ο οποίος με έμπνευσε να ξεκινήσω το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό.

Επίσης, οφείλω ένα μεγάλο «ευχαριστώ» στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Χαράλαμπο Τσαρδανίδα για την μεθοδική καθοδήγηση και τις στοχευμένες υποδείξεις που μου παρείχε στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τους γονείς μου για την συμπαράσταση που μου παρέχουν καθημερινά και στους οποίους οφείλω ότι έχω καταφέρει μέχρι σήμερα.

Περίληψη:

Η Ελλάδα και η Κυπριακή Δημοκρατία πολύ πριν την δημιουργία τους ως ανεξάρτητα κράτη αντιμετωπίζουν σημαντικές διαφορές με την Τουρκία. Η αλληλεπίδρασή τους διαμόρφωσε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, σχέσεις απρόβλεπτες που έχουν έρθει αντιμέτωπες με ισχυρές δοκιμασίες. Η ίδρυση της ΕΟΚ, προκάτοχο της ΕΕ με σκοπό την διασφάλιση της ειρήνης και της ασφάλειας στην Ευρώπη, και η ένταξη της Ελλάδας σε αυτήν το 1981 πρόσθεσαν έναν επιπλέον παράγοντα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις ο οποίος υπό τις κατάλληλες συνθήκες θα μπορούσε να αποτελέσει τον διαμεσολαβητή για την επίλυση των διαφορών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Η Ελλάδα, παρά την αρχική της στάση να εμποδίζει οποιαδήποτε προοπτική ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ κάνοντας την χρήση του βέτο, κατέληξε ότι το ευρωπαϊκό πλαίσιο θα ήταν το ευνοϊκότερο περιβάλλον για την εξυγίανση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Από την άλλη, η Τουρκία επιδίωκε η αλληλεπίδραση των δύο χωρών να παραμείνει αυστηρά σε διμερές επίπεδο. Μία σειρά από περιστατικών όπως η κρίση των Ιμίων, η σύνοδος του Λουξεμβούργου 1997, η διακήρυξη της Μαδρίτης, η κρίση των S-300, η υπόθεση Οτσαλάν, η κρίση του Κοσόβου και οι σεισμοί του 1999 δημιούργησαν αναταραχές στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και στην συνέχεια έφεραν την επαναπροσέγγιση. Τελικά οδήγησαν στην Ευρωπαϊκή Σύνοδο του Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999, σημείο σταθμό στις ελληνοτουρκικές σχέσεις που άλλαξε τον ρου της ιστορίας τους. Η συμφωνία του Ελσίνκι έφερε την Τουρκία στο μονοπάτι της ευρωπαϊκής της ολοκλήρωσης θέτοντας της σαφείς όρους που κλίνονταν να εκπληρώσει, προσέφερε στην Κύπρο την ευκαιρία να εισέλθει στην ΕΕ πριν να λυθεί το πολιτικό της πρόβλημα και έδωσε το περιθώριο στις δύο χώρες να επιλύσουν τις διαφορές τους σε διμερές επίπεδο μέχρι το 2004. Αν δεν συνέβαινε αυτό, οι διαφορές τους θα παραπέμπονταν στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Το Ελσίνκι κατόρθωσε να συμπεριλάβει την Κύπρο στην μεγάλη διεύρυνση του 2004. Ωστόσο, δεν κατάφερε να κάνει το ίδιο για την Τουρκία ούτε και να επιφέρει απτά αποτελέσματα σε φλέγοντα ζητήματα όπως αυτό του Αιγαίου και το κυπριακό. Παρόλα αυτά, η συμφωνία του Ελσίνκι αποτελεί μεγάλη επιτυχία της ελληνικής διπλωματίας και η μελέτη της έχει να προσφέρει χρήσιμα μαθήματα για το μέλλον των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Λέξεις κλειδιά: ελληνοτουρκικές σχέσεις, Ελσίνκι, Ευρωπαϊκή Ένωση, κυπριακό, επαναπροσέγγιση.

Abstract:

Greece and the Republic of Cyprus long before their creation as independent states are facing significant differences with Turkey. Their interaction shaped Greek-Turkish relations, unpredictable relations that have faced strong tests. The establishment of the EEC, the predecessor of the EU to ensure peace and security in Europe, and Greece's accession to it in 1981 added an additional factor to Greek-Turkish relations which, under the right circumstances, could act as a mediator for the resolving the disputes between Greece and Turkey. Greece, despite its initial stance of blocking any prospect of Turkey joining the EU by using the veto, concluded that the European context would be the most favorable environment for the recovery of Greek-Turkish relations. On the other hand, Turkey wanted the interaction between the two countries to remain strictly on a bilateral level. A series of incidents such as the Imia crisis, the 1997 Luxembourg summit, the Madrid declaration, the S-300 crisis, the Ocalan case, the Kosovo crisis and the 1999 earthquakes created disturbances in Greek-Turkish relations and subsequently brought the re-approach. They finally led to the Helsinki European Summit in December 1999, a turning point in Greek-Turkish relations that changed the course of their history. The Helsinki agreement put Turkey on the path to European integration by setting clear conditions that it was willing to meet, offered Cyprus the opportunity to enter the EU before its political problem was resolved, and gave the two countries the possibility to resolve their differences bilaterally until 2004. If this did not happen, their disputes would be referred to the International Court of Justice in The Hague. Helsinki managed to include Cyprus in the great enlargement of 2004. However, it failed to do the same for Turkey nor to bring about tangible results on burning issues such as the Aegean and the Cyprus issue. Nevertheless, the Helsinki agreement is a great success of Greek diplomacy and its study can offer useful lessons for the future of Greek-Turkish relations.

Keywords: Greek-Turkish relations, Helsinki, European Union, Cyprus issue, rapprochement.

Συντομογραφίες

PKK	Kurdistan Workers' Party
ΔΔΧ	Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΜΟΕ	Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης
ΟΑΣΕ	Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη
ΤΔΒΚ	Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εισαγωγή

Το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα χαρακτηρίζεται από διακυμάνσεις στις σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας. Η τουρκική εισβολή στη Κύπρο το 1974 ως απάντηση στο πραξικόπημα ενάντια στον πρόεδρο της Κύπρου, αρχιεπίσκοπο Μακάριο επιδείνωσε το ανεπίλυτο ζήτημα της Κύπρου. Πέραν αυτού, την ίδια περίοδο, Ελλάδα και Τουρκία αντιμετώπιζαν πληθώρα διαφορών και στο Αιγαίο σε σχέση με την αιγιαλίτιδα ζώνη και τον εναέριο χώρο (Ker-Lindsay 2000, σσ. 216-217). Τα χρόνια που ακολούθησαν της τουρκικής εισβολής δεν επιτεύχτη πρόοδος στο ζήτημα του Αιγαίου και της Κύπρου. Το 1988 η συμφωνία Παπανδρέου Οζάλ στο Νταβός βελτίωσε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις έστω και για μία μικρή περίοδο. Το 1996 η κρίση των Ιμίων για μία ακατοίκητη βραχονησίδα έφερε τις δύο χώρες ένα βήμα πριν την πολεμική σύρραξη. Μετά από αμερικανική διαμεσολάβηση η κρίση έλαβε τέλος και 18 μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1997, η διακήρυξη της Μαδρίτης έδωσε μία μικρή πνοή στις σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας. Ωστόσο, η απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λουξεμβούργου τον Δεκέμβριο του 1997 θα διατάρασσε τις ισορροπίες θέτοντας προϋπόθεση για την υποψηφιότητα της Τουρκίας στην ΕΕ την βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η Τουρκία θεώρησε απαράδεκτη την απόφαση αυτή κάτι που χειροτέρεψε τους δεσμούς των δύο χωρών (Ker-Lindsay 2000, σσ. 217-218). Παράλληλα, τον Ιανουάριο του 1997 η κυπριακή κυβέρνηση αποφάσισε την αγορά του αντιαεροπορικού συστήματος S-300 στο πλαίσιο του ενιαίου αμυντικού δόγματος με την Ελλάδα. Η Τουρκία απάντησε ότι δεν θα δέχονταν την εγκατάσταση των S-300 στην Κύπρο και θα λάμβανε όλα τα απαραίτητα μέσα, ακόμα και στρατιωτικά, για το αποτρέψει. Μετά από απειλές της Τουρκίας ότι θα επιτεθεί στις θέσεις των πυραύλων και τον κίνδυνο περαιτέρω αποσταθεροποίησης των ελληνοτουρκικών σχέσεων αποφασίστηκε η εγκατάσταση του οπλικού συστήματος στην Κρήτη. Τον Φλεβάρη του 1999 η σύλληψη του Αμπντουλάχ Οτσαλάν θα περίπλεκε ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Ο ηγέτης του PKK μετά τον διωγμό του από την Συρία μετά από στρατιωτικές πιέσεις από την Τουρκία βρέθηκε περιπλανώμενος στην Ευρώπη αναζητώντας άσυλο. Τελικά οι τουρκικές υπηρεσίες τον εντόπισαν και τον συνέλαβαν στην ελληνική πρεσβεία στην Κένυα. Αμέσως η Τουρκία κατηγόρησε την Ελλάδα ότι υποθάλπει την τρομοκρατία και ότι συνεργάζονταν με το κουρδικό κράτος παρέχοντας προστασία στον ηγέτη του. Πρώτο σημάδι επαναπροσέγγισης ήρθε με την κρίση του Κοσόβου τον Μάρτιο του 1999. Ελλάδα και Τουρκία αντιλήφθηκαν την επέμβαση του ΝΑΤΟ αυτή ως έναν κίνδυνο για την περιφερειακή ασφάλεια στην περιοχή με

αποτέλεσμα οι υπουργοί εξωτερικών των δύο χωρών να έρθουν σε επαφή και να αναζητήσουν άξονες σύγκλισης των δύο πλευρών. Το θετικό κλίμα ήρθαν να αναθεωρήσουν οι σεισμοί του 1999, ένας τον Αύγουστο στην Κωνσταντινούπολη και ένας τον Σεπτέμβριο στην Αθήνα. Οι αντιδράσεις και των δύο πλευρών ήταν άμεσες και πρωτοφανείς στέλνοντας κάθε δυνατή βοήθεια στους σεισμόπληκτους. Άφησαν στο περιθώριο κάθε εκκρεμή διαφορά τους και αλληλοβοήθησαν η μία την άλλη για την αντιμετώπιση της φυσικής αυτής καταστροφής. Μετά από αυτό, οι δύο κοινωνίες ήρθαν πιο κοντά μεταξύ τους κάτι που ονομάστηκε και ως «διπλωματία των σεισμών». Την επαναπροσέγγιση των δύο χωρών ήρθε να ολοκληρώσει η Ευρωπαϊκή Σύνοδος στο Ελσίνκι και να οδηγήσει στην συμφωνία του Ελσίνκι. Οι σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας θα εντάσσονταν στο ευρωπαϊκό πλαίσιο και εκφράζονταν αισιοδοξία για την ευμενή κατάληξη των συνοριακών διαφορών τους καθώς και του κυπριακού.

Στην εργασία αυτήν θα σας γίνει περιγραφή της ιστορίας του Ελσίνκι. Θα διερευνηθεί τι προηγήθηκε του Ελσίνκι, πως φτάσαμε στην συμφωνία αυτή, τι πραγματικά συνέβη εκεί, γιατί ήταν τόσο σημαντικό το Ελσίνκι για την εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων και τις επακόλουθες συνέπειες του;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Βιβλιογραφική επισκόπηση

Αναζητώντας δεδομένα για την υποστήριξη του θέματος γίνεται αντιληπτό ότι υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία για την Ευρωπαϊκή Σύνοδο του Ελσίνκι καθώς και για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις για τα χρόνια που προηγήθηκαν και ακολούθησαν. Έλληνες, Τούρκοι καθώς και ξένοι συγγραφείς έχουν ασχοληθεί με το θέμα υποδηλώνοντας την σημασία του για πλήθος ευρωπαϊκών χωρών και μη. Λόγω της έκτασης της βιβλιογραφίας, δεν ήταν δυνατόν να μελετηθεί όλη η βιβλιογραφία που συγκεντρώθηκε.

Βάση για την τεκμηρίωση της εργασίας ήταν το βιβλίο του Συρίγου (2022) «Ελληνοτουρκικές σχέσεις» και του Τσάκωνα (2020) «Στρατηγική του Ελσίνκι 20+1 χρόνια μετά». Στο βιβλίο του Άγγελος Συρίγος παρουσιάζει την πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων από το 1922 και μετά προσφέροντας μία ολοκληρωμένη εικόνα για όλα τα ζητήματα τα οποία συζητήθηκαν στο Ελσίνκι καθώς και όλες τις πτυχές των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Ο Παναγιώτης Τσάκωνας συγκεντρώνει τις απόψεις των κυριότερων πρωταγωνιστών της συμφωνίας του Ελσίνκι τόσο από την πλευρά της Ελλάδας όσο και της Κύπρου, όπως του Κώστα Σημίτη, του Γιώργου Παπανδρέου, του Τάσου Γιαννίτη, του Χρήστου Ροζάκη, του Παναγιώτη Ιωακειμίδα, του Παύλου Αποστολίδη και του Πέτρου Λιάκουρα. Με αυτόν τον τρόπο, δίνονται χρήσιμες πληροφορίες «εκ των έσω» για την κατάσταση που επικρατούσε στο Ελσίνκι καθώς και τις κινήσεις των εμπλεκόμενων προσώπων πριν, κατά την διάρκεια και μετά την σύνοδο.

Παράλληλα, τα δύο παραπάνω βιβλία ενισχύθηκαν βιβλιογραφικά από επιστημονικά άρθρα. Η Athanasopoulou (1997) σκιαγραφεί το κλίμα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά την κρίση των Ιμίων καθώς και τα περιστατικά που τις επηρέασαν μέχρι την σύνοδο στο Ελσίνκι. Ο Evim (2004) και ο Ker-Lindsay (2000) περιγράφουν την διπλωματία των σεισμών (1999) και την διαδικασία της επαναπροσέγγισης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Στις ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά την συμφωνία του Ελσίνκι αναφέρεται ο Grigoriadis (2012) και (2020).

Τέλος, η εργασία στηρίχθηκε και σε πρωτογενή βιβλιογραφία όπως τα συμπεράσματα των ευρωπαϊκών συνόδων που προηγήθηκαν και ακολούθησαν του Ελσίνκι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Μεθοδολογία έρευνας

Λόγω της φύσεως του αντικειμένου, η μέθοδος που επιλέχθηκε ως η καταλληλότερη ήταν αυτή της ποιοτικής έρευνας. Έγινε συλλογή και ανάλυση της δευτερογενούς βιβλιογραφίας στην οποία συμπεριλαμβάνονταν βιβλία και επιστημονικά άρθρα. Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν προέρχονταν από Έλληνες, Τούρκους και άλλους ξένους συγγραφείς προκειμένου να παρουσιαστούν οι διαφορετικές οπτικές του θέματος. Επίσης, έγινε λεπτομερής μελέτη πρωτογενών πηγών όπως επίσημα κείμενα της ΕΕ. Όπου κρίθηκε απαραίτητο έγινε αυτολεξεί παραπομπή σημείων από τα συμπεράσματα της συνόδου στο Ελσίνκι τα οποία συνδυασμό με τις δευτερογενείς πηγές συνέβαλαν στην εξαγωγή πληρέστερων συμπερασμάτων.

Λόγω έλλειψης χρόνου δεν ήταν δυνατή η λήψη συνεντεύξεων. Ωστόσο, ο επιβλέπωντας κ. Τσαρδανίδης απάλειψε την ανάγκη τους επιλύοντας κάθε απορία που δημιουργούνταν και καλύπτοντας κάθε βιβλιογραφικό κενό ή ασάφεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Τα προεόρτια του Ελσίνκι

Η Σύνοδος Κορυφής του Ελσίνκι αποτέλεσε το ορόσημο στις σχέσεις Ευρώπης Τουρκίας (Tsakonas 2010) και ως φυσικό επακόλουθο αναθεώρησε και τις σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας. Η σύνοδος του Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999 έδωσε την ευκαιρία να αντιστραφεί το status quo που είχε διαμορφωθεί δύο χρόνια πριν στο Λουξεμβούργο και δημιούργησε τις προϋποθέσεις για ευνοϊκότερες συνθήκες σύναψης συμφωνιών μεταξύ Τουρκίας και Ευρώπης (Öniş 2000, σ. 464). Είναι εύλογο να ερευνηθεί τι πραγματικά συνέβη τα δύο αυτά χρόνια που οδήγησε στην αλλαγή στάσης της πλειοψηφίας των ευρωπαϊκών χωρών απέναντι στην Τουρκία.

Η διαδικασία διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (πρώην Ευρωπαϊκής Ένωσης) αποτέλεσε βασική της επιδίωξη από τα πρώτα στάδια της δημιουργίας της (Öniş 2000, σ.463). Μέσα από αυτήν αποσκοπούσε πέραν από την επέκταση «των πραγματικών και ιδεατών συνόρων της» στην ενσωμάτωση των πρώην κομμουνιστικών χωρών της ανατολικής πλευράς της Κοινότητας (Öniş 2000, σ. 463). Παρόλα αυτά, η Τουρκία μία από τις πρώτες χώρες που αιτήθηκαν την είσοδό τους στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν έχει καταφέρει να αποκτήσει την ευρωπαϊκή της ταυτότητα, ενώ άλλες χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης όπως η Τσεχία, η Πολωνία, η Ουγγαρία και η Σλοβακία αποτελούν μέλη της Ένωσης από το 2004. Παρά τα σημαντικά βήματα που έγιναν προς τον εξευρωπαϊσμό της Τουρκίας από το 1999 μέχρι το 2004, η πραγματοποίηση του οράματος αυτού δεν επιτεύχθει. Το 1993, η ΕΕ στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης καθιέρωσε κάποια κριτήρια που θα έπρεπε να πληρεί κάθε χώρα για καταστεί υποψήφια προς ένταξη στην ΕΕ (Συρίγος 2022, σ. 509). Τα κριτήρια είναι γνωστά και ως «κριτήρια της Κοπεγχάγης». Σύμφωνα με αυτά εξετάστηκε η ένταξη της Τουρκίας και της Κύπρου στην ΕΕ.

4.1 Η Σύνοδος Κορυφής του Λουξεμβούργου 1997

Στο Λουξεμβούργο τον Δεκέμβριο του 1997 θα συζητούνταν η έναρξη της διαδικασίας διεύρυνσεως της ΕΕ (Συρίγος 2022, σ. 509). Αρκετές χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης συμπεριλαμβανομένων της Κύπρου και της Τουρκίας ανέμεναν να ξεκινήσει η διαδικασία της διεύρυνσης. Η ελληνική πλευρά προκειμένου να ασκήσει πιέσεις για την κυπριακή υποψηφιότητα είχε δηλώσει ότι δεν συναινούσε την ένταξη άλλων κρατών εάν δεν συμπεριλαμβάνονταν στον κατάλογο των υποψήφιων χωρών η μεγαλόνησος (Συρίγος 2022, σ. 510). Παραδοσιακά ΕΕ και Τουρκία εναντιώνονταν στην υποψηφιότητα της Κύπρου. Η Ευρώπη

δεν ήθελε να κληρονομήσει τον κυπριακό ζήτημα και η Τουρκία απαιτούσε οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Κύπρου να ξεκινήσουν μετά την επίλυση του κυπριακού και ταυτόχρονα με τις αντίστοιχες τουρκικές διαπραγματεύσεις. Μάλιστα, η τελευταία απειλούσε ότι, εάν ξεκινούσαν οι διαδικασίες ένταξης του ελεύθερου τμήματος του νησιού, θα ενσωμάτωνε τα κατεχόμενα (Συρίγος 2022, σ. 510). Η Τουρκία ανέμενε από το Συμβούλιο του Λουξεμβούργου να ορίσει ημερομηνία έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων και της ίδιας, κάτι που απείχε από τις πραγματικές προθέσεις της Ευρώπης για την ίδια.

Στο Συμβούλιο Κορυφής του Λουξεμβούργου το 1997 έγινε και επίσημα αποδεκτή η έναρξη της διαδικασίας διεύρυνσης της ΕΕ. Η Κύπρος συμπεριλήφθηκε στις υποψήφιες χώρες με την επισήμανση ότι «οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις θα επηρεάσουν θετικά την προσπάθεια πολιτικής επίλυσης του Κυπριακού» (Συρίγος 2022, σ. 510). Παρόλα αυτά δεν έγινε αποδεκτή η υποψηφιότητα της Τουρκίας. Η σύνοδος συμπέρανε ότι η Τουρκία δεν πληρούσε τις πολιτικές και οικονομικές προϋποθέσεις για την ένταξή της στην ΕΕ (Reuter 1999, σσ. 5-6) γεγονός που ανέπτυξε ένα κλίμα απογοήτευσης στην τουρκική πλευρά και σε κάποια άλλα μέλη της ΕΕ (Öniş 2000, σ. 463). Η προοπτική συμπερίληψης της Τουρκίας στις υποψήφιες προς ένταξη χώρες στην ΕΕ παρέμενε ενεργή αλλά θα έπρεπε να διαμορφωθεί μία ειδική στρατηγική που θα προετοίμαζε την Τουρκία να ξεκινήσει τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις (Συρίγος 2022, σ. 510). Παράλληλα, η Ευρώπη θεώρησε ότι το ζήτημα της υποψηφιότητας της Τουρκίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τις σχέσεις Αθήνας και Άγκυρας (Reuter 1999, σ. 5). Στο πλαίσιο αυτό οι σταθερές σχέσεις στα ανατολικά σύνορα της ΕΕ και ειδικότερα στο Αιγαίο θα δημιουργούσαν έφορο έδαφος στο παρόν ζήτημα.

Άμεσο επακόλουθο ήταν η απογοήτευση, ο εκνευρισμός της Τουρκίας και το πάγωμα των ευρωτουρκικών σχέσεων (Συρίγος 2022, σ. 511). Πολλοί Τούρκοι εξοργίστηκαν και θεώρησαν ότι η απόφαση της συνόδου του Λουξεμβούργου να αρνηθεί την υποψηφιότητά τους ήταν αδικαιολόγητη και άνευ προηγουμένου, δεδομένης και της εισόδου τους στην τελωνειακή ένωση ένα χρόνο πριν (Rumford 2000, σ. 331). Θεώρησαν ότι δεν υπήρχε «η ίδια καλοπροαίρετη αντιμετώπιση έναντι της τουρκικής υποψηφιότητας» και ότι τα κριτήρια επιλεξιμότητας της Τουρκίας δεν ήταν το ίδιο αντικειμενικά σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες (Συρίγος 2022, σ. 511). Από την είσοδο στην τελωνειακή ένωση μέχρι το Λουξεμβούργο έγινε αντιληπτό ότι η ΕΕ ήθελε «να αναπτύξει οικονομικούς δεσμούς με την Τουρκία χωρίς όμως την υπόσχεση για πλήρη υποψηφιότητα» (Rumford 2000, σ. 333). Η Τουρκία κατανόησε ότι η αντίρρηση για την ένταξη της δεν προέρχονταν μόνο από την πλευρά της Αθήνας αλλά και άλλων ευρωπαϊκών χωρών (π.χ. Γερμανία) που το «όχι» ήταν πιο κρίσιμο από το παραδοσιακό βέτο της Ελλάδας (Καζάκος, και

συν., 2001, σ. 195). Δεν ήταν μόνο οι τούρκοι που θεώρησαν την απόφαση της ΕΕ ως άδικη αλλά και ένας μέρος του ευρωπαϊκού τύπου που την μετέφρασε ως ένα «ιστορικό λάθος». Με τον αποκλεισμό της Τουρκίας από τα σχέδια διεύρυνσης, η Τουρκία απομακρύνθηκε κατά πολύ από την ευρωπαϊκή της ολοκλήρωση και θεωρήθηκε από την τουρκική πλευρά ως μία «καθαρή απόρριψη» (Rumford 2000, σ. 333). Αποδείχθηκε ότι οι οικονομικές συμφωνίες με την Τουρκία ήταν επιφανειακές. Παρόλη την άρνηση της υποψηφιότητας, η ΕΕ συνέστησε μία στρατηγική προκειμένου να προετοιμάσει την Τουρκία για μία μελλοντική ένταξη (Rumford 2000, σσ. 334-335). Τα συμπεράσματα της προεδρίας του Λουξεμβούργου κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη για μία «ευρωπαϊκή στρατηγική για την Τουρκία» (Rumford 2000, σ. 334). Η στρατηγική αυτή συμπεριλάμβανε την ενίσχυση των υπάρχουσών συμφωνιών (συμφωνία της Άγκυρας και τελωνειακής ένωσης), την σταδιακή απόκτηση του «κοινοτικού κεκτημένου» (the *acquis communautaire*) και την περαιτέρω οικονομική συνεργασία (Rumford 2000, σ. 334-335). Η Τουρκία όφειλε να υλοποιήσει αλλαγές στο πολιτικό και οικονομικό της τομέα και επικεντρωθεί στον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των μειονοτήτων καθώς και την εγκαθίδρυση σταθερών σχέσεων με την Ελλάδα.

Η Ελλάδα μαζί με την Γερμανία ήταν από τις χώρες που άσκησαν την μεγαλύτερη αντίσταση στην υποψηφιότητα της Τουρκίας στην σύνοδο του Λουξεμβούργου τον Δεκέμβριο του 1997 (Öniş 2000, σ. 472). Από την ένταξη της το 1981, η Ελλάδα είχε αρνητική στάση σε οποιοδήποτε ενδεχόμενο εισόδου της Τουρκίας στην ΕΕ ασκώντας μάλιστα πολλές φορές το δικαίωμα της αρνησικυρίας για να την αποτρέψει. Η αντιπαλότητα Ελλάδας Τουρκίας περίπλεκε περαιτέρω τις σχέσεις Τουρκίας Ευρώπης και αποτελούσε εμπόδιο σε οποιαδήποτε ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας.

Τα χρόνια που προηγήθηκαν και ακολούθησαν της συνόδου στο Λουξεμβούργο συνέβησαν μία σειρά από περιστατικά τα οποία προκάλεσαν διακυμάνσεις στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Όλα αυτά διαμόρφωσαν το περιβάλλον στο οποίο πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 1999 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Ελσίνκι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1996-1999

Οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας είναι σε ένταση καθόλη την διάρκεια που οι δύο λαοί μοιράζονται τα ίδια σύνορα κάτι που έχει εγκαθιδρύσει ένα καθεστώς φόβου το οποίο με την σειρά του δημιουργεί ένα δίλημμα ασφαλείας στην περιοχή του Αιγαίου και της Κύπρου (Aydin 2004). Στην μεταπολεμική περίοδο, οι σχέσεις των δύο χωρών ξεκίνησαν να κλιμακώνονται ραγδαία από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 φέρνοντας στο προσκήνιο μέρος της ιστορικής τους αντιπαλότητας αλλά και νέα σύγχρονα ζητήματα ασφάλειας τα οποία θα αποτελούσαν φυσική συνέχεια του συγκρουσιακού παρελθόντος τους (Athanasopoulou 1997, σ. 76). Μερικά από αυτά είναι η συνέχιση της στρατιωτικής παρουσίας της Τουρκίας στην Κύπρο ως απότοκο της εισβολής σε αυτήν, η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο, η αποστρατικοποίηση των νησιών στο Αιγαίο, τα όρια του εθνικού εναέριου χώρου, η επέκταση των Ελληνικών χωρικών υδάτων... Κύριος σταθμός για την διευθέτηση του τελευταίου ήταν το 1995.

Στις 31 Μαΐου του 1995, η ελληνική βουλή επικύρωσε την σύμβαση για το δίκαιο της θάλασσας κάτι που της έδωσε το δικαίωμα για την επέκταση των χωρικών υδάτων της από τα 6 στα 12 ναυτικά μίλια (Athanasopoulou 1997, σ. 76). Ως απάντηση στην ενέργεια αυτή, στις 8 Ιουνίου του 1995, η τουρκική εθνοσυνέλευση εξέδωσε ψήφισμα με το οποίο δήλωνε ότι θα χρησιμοποιούσε όλα τα μέσα, συμπεριλαμβανομένων και των στρατιωτικών, εναντίων της Ελλάδας σε περίπτωση που η τελευταία ασκούσε το δικαίωμα της για επέκταση των χωρικών υδάτων-αιγιαλίτιδας ζώνης της στα 12 ναυτικά μίλια (Συρίγος 2022, σσ. 445-446). Το ίδιο μήνα του ίδιου έτους, η Ελλάδα επέλεξε την άρση του veto ενάντια στα χρηματοδοτικά προγράμματα ΕΕ και Τουρκίας που είχε υιοθετήσει το 1981 όταν έγινε πλήρες μέλος της ΕΟΚ (Καλντερίδης 2019) και την εκταμίευση των κεφαλαίων του τέταρτου χρηματοδοτικού πρωτοκόλλου με την προϋπόθεση ότι οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα ξεκινούσαν σε έξι μήνες από το τέλος της διακυβερνητικής σύσκεψης της ΕΕ δηλαδή εντός του 1998 (Grigoriadis 2012, σ. 120). Τελικά, η τελωνειακή ένωση μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 1996. Η απόφαση της Ελλάδας να άρει το veto σήμανε μία κρίσιμη αλλαγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική και μία νέα μέρα στις σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας (Grigoriadis 2012, σ. 120). Από την κοινή γνώμη εκλήφθηκε ως μία «θυσία» η οποία έγινε προκειμένου η Ελλάδα να βάλει τους δικούς της όρους στο τραπέζι των Ευρωπαϊκών διαπραγματεύσεων και να προωθήσει το σχέδιο για την

μελλοντική ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ και να μπλοκάρει τις διαπραγματεύσεις για την είσοδο της Τουρκίας σε αυτήν (Önis 2001).

5.1 Η κρίση των Ιμίων

Τις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας ήρθε να διαταράξει η κρίση των Ιμίων το 1996. Η διαμάχη για ένα ακατοίκητο νησί έφερε στην επιφάνεια την ιστορική αντιπαλότητα των δύο νατοϊκών συμμάχων και απείλησε την ειρήνη και την σταθερότητα στο Αιγαίο (Athanasopoulou 1997, σ. 76). Η κυβέρνηση Σημίτη που μόλις είχε εκλεγεί, κλήθηκε να αντιμετωπίσει την πρωτοφανή αυτή πρόκληση που έφερε τις δύο χώρες στο χείλος την ένοπλης σύρραξης (Grigoriadis 2012, σ. 120). Το επεισόδιο στα Ίμια αποκάλυψε τις πραγματικές διαθέσεις της Τουρκίας οι οποίες μετουσιώνονταν με την επιθετική-επεκτατική πολιτική της και ένα πολιτικό κατεστημένο με το οποίο αμφισβητούσε βασικά κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας (Σημίτης 2020, σ. 73). Η Τουρκία με την ενέργειά της αυτή καταπατούσε προκλητικά διεθνείς συνθήκες και ρυθμίσεις οι οποίες καθόριζαν τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας (Σημίτης 2020, σ. 73).

Μέσω της κρίσης των Ιμίων έγινε αντιληπτό ότι οι τουρκικές διεκδικήσεις δεν περιορίζονταν μόνο στην αμφισβήτηση των νομικών κανόνων του διεθνούς δικαίου αλλά και περιλάμβαναν εδαφικές αξιώσεις έστω και αν αφορούσαν ασήμαντες βραχονησίδες (Σημίτης 2020, σ. 73). Η κρίση στα Ίμια δεν σχετιζονταν με τον έλεγχο των μικρών ακατοίκητων βραχονησίδων αλλά με την καθιέρωση μίας νέας στρατηγικής εκτεταμένων διεκδικήσεων στο Αιγαίο από την τουρκική πλευρά (Siegl 2002, σ. 43). Η νέα τουρκική στρατηγική των λεγόμενων «γκρίζων ζωνών» στην οποία βασίστηκε αργότερα η Άγκυρα για την οικοδόμηση του δόγματος της «γαλάζιας πατρίδας» διατάραξε τις ισορροπίες στο Αιγαίο. Κάθε προσπάθεια διεύρυνσης της αιγιαλίτιδας ζώνης σε περιοχές που, κατά την τουρκική άποψη, δεν θα αποτελούσαν ελληνικό έδαφος θα αποτελούσε για την Τουρκία αφορμή πολεμικής σύρραξης (Σημίτης 2020, σ. 74). Η Τουρκία επιθυμούσε την επίλυση των διαφορών στο Αιγαίο σε διμερές επίπεδο ενώ η Ελλάδα μέσω της προσφυγής στο διεθνές δικαστήριο της Χάγης κάτι που η αντίπαλη πλευρά δεν ήταν διατεθειμένη να δεχθεί. Από το στρατόπεδο της Ελλάδας, η διμερής επίλυση των διαφορών με την Τουρκία έφερνε στην συζήτηση πλήθος αδικαιολόγητων τουρκικών απαιτήσεων απέναντι στην Ελλάδα τις οποίες η Αθήνα δεν είχε κανένα λόγο να διαπραγματευθεί (Athanasopoulou 1997, σ. 77).

Παρόλα αυτά, ήταν η αμερικανική διαμεσολάβηση μετά το ξέσπασμα της κρίσης στα Ίμια που έφερε τέλος σε αυτήν και έγινε αποδεκτή από τους πρωθυπουργούς των δύο χωρών, Τανσού Τζιλέρ και Κώστα Σημίτη (Athanasopoulou 1997, σ. 77). Παραδοσιακά οι δύο χώρες αντιμετώπιζαν με σκεπτικισμό την εμπλοκή τρίτων χωρών αφού έτσι πίστευαν ότι θα διακυβεύονταν τα εθνικά τους

συμφέροντα. Ωστόσο, σύμφωνα με δηλώσεις αμερικανικών αξιωματούχων, έγινε κατανοητό ότι ο Έλληνας πρωθυπουργός είχε δεσμευθεί την νύχτα της κρίσης να ανοίξει διάλογο με την Τουρκία για όλα τα θέματα του Αιγαίου και φάνηκε να εγκαταλείπει την παραδοσιακή πολιτική της Ελλάδας έναντι στην Τουρκία συνολικά (Athanasopoulou 1997, σ. 77). Μετά όμως, η ελληνική κυβέρνηση διατήρησε σταθερά την παραδοσιακή πολιτική της για την επίλυση του ζητήματος εκτός του διμερούς επιπέδου (Athanasopoulou 1997, σ. 78). Η ελληνική πλευρά θεωρούσε ότι το καθεστώς στο νησί δεν ήταν αμφιλεγόμενο και ότι το όλο ζήτημα ήταν υπόθεση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Η κυριαρχία της Ελλάδας στο νησί και στα υπόλοιπα Δωδεκάνησα καθορίζονταν ρητά στην συνθήκη των Παρισίων με την Ιταλία το 1947. Από την στιγμή που η Άγκυρα δεν δεχόταν την εγκυρότητα των διεθνών συνθηκών, έπρεπε να γίνει παραπομπή στην Χάγη (Athanasopoulou 1997, σ. 78). Η αδυναμία της Ευρωπαϊκής ένωσης και των ΗΠΑ να επέμβουν αποτελεσματικά στην επίλυση του ζητήματος στο Αιγαίο διατήρησε το κλίμα αβεβαιότητας στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και δεν βοήθησε στην σύγκλιση των δύο πλευρών.

5.2 Η κρίση των S-300 και η Διακήρυξη της Μαδρίτης 1997

Στις αρχές του 1997, άλλο ένα γεγονός θα ερχόταν να προσθέσει άλλη μία πρόκληση στις ήδη διαταραγμένες σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας. Το Ιανουάριο του 1997 η Κυπριακή Κυβέρνηση θα ανακοίνωνε την προμήθεια των αντιαεροπορικών πυραύλων εδάφους αέρος S-300 από την Ρωσία (Συρίγος 2022, σ. 515). Ο υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας, Τζιλέρ αντέδρασε στην ενέργεια αυτή της Κυπριακής Δημοκρατίας και ανακοίνωσε ότι η Τουρκία θα επιτίθονταν στις θέσεις των πυραύλων εάν το οπλικό σύστημα παραδίδονταν στην Κύπρο παρόλο που οι πύραυλοι δεν είχαν την δυνατότητα να πλήξουν της Τουρκία (Athanasopoulou 1997, σ. 90). Η απόφαση της Ελλάδας να υποστηρίξει το «κοινό αμυντικό δόγμα» με την Κύπρο και την εγκατάσταση των πυραύλων S-300 το 1998 δυσχέρανε περαιτέρω την κατάσταση (Grigoriadis 2012, σ. 120).

Παρά το δυσάρεστο κλίμα που είχε δημιουργήσει η κρίση των Ιμίων στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, στις 9 Ιουλίου 1997 οι δύο χώρες έκαναν σημαντικό βήμα προς την συμφιλίωσή τους στην σύσκεψη της Μαδρίτης. Οι σύμμαχοι του NATO συσκέφτηκαν για την επίλυση ενεργών ζητημάτων μεταξύ τους και του ελληνοτουρκικού (Συρίγος 2022, σσ. 503-504). Σε κοινή δήλωση, Ελλάδα και Τουρκία δεσμεύθηκαν να βελτιώσουν τις διμερείς τους σχέσεις και να κάνουν υποχωρήσεις στις εθνικές τους διεκδικήσεις (Athanasopoulou 1997, σ. 93). Η διακήρυξη αυτή, που ήταν δημιούργημα του State Department, συνέπεσε με την έναρξη των συνομιλιών μεταξύ της Κυπριακής Δημοκρατίας και της τουρκοκυπριακής κοινότητας για πρώτη φορά μετά το 1994 (Athanasopoulou 1997, σ. 93). Μετά από πρωτοβουλία της Ουάσιγκτον, δημιουργήθηκαν

προϋποθέσεις για μία επαναπροσέγγιση των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας με τα αποτελέσματα να είναι ελπιδοφόρα (Athanasopoulou 1997, σ. 93). Στην Μαδρίτη το 1997, Ελλάδα και Τουρκία εξέφρασαν την δέσμευσή τους «για την ειρήνη, την ασφάλεια στην περιοχή και την ανάπτυξη σχέσεων καλής γειτνίασης». Επίσης, υποσχέθηκαν «τον σεβασμό της εδαφικής κυριαρχίας τους άλλου και του διεθνούς δικαίου και τον αμοιβαίο σεβασμό στα ζωτικά και νόμιμα συμφέροντα του άλλου στο Αιγαίο» (Συρίγος 2022, σ. 505). Ακόμα, δεσμεύθηκαν να μη κάνουν χρήση ή απειλή χρήσης βίας για την επίλυση των διαφορών τους και να μην αναλαμβάνουν μονομερείς ενέργειες για την αποφυγή συγκρούσεων που προκύπτουν από παρεξηγήσεις (Guzer 2005, σελ 34). Η διακήρυξη ήθελε να αντιμετωπίσει την έλλειψη καλής θέλησης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις που προέκυπτε από την χρόνια αντιπαλότητα των δύο χωρών και να εγγυηθεί την ασφάλεια στην περιοχή και την ενότητα στην Βορειοατλαντική συμμαχία.

Αναμφίβολα η διακήρυξη της Μαδρίτης ήταν μία θετική εξέλιξη που κατεύνασε τα πνεύματα στις διαταραγμένες Ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά την κρίση των Ιμίων και αποτέλεσε το πρώτο βήμα της πορείας προς το Ελσίνκι (Συρίγος 2022, σ. 503). Ωστόσο, τα αποτελέσματα ήταν βραχυπρόθεσμα αφού καμία από τις δύο χώρες δεν θα εγκατέλειπε τα ζωτικά της συμφέροντα στο Αιγαίο και στην Κύπρο. Την επόμενη μέρα του ανακοινωθέντος της Μαδρίτης ακολούθησαν παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου από σχηματισμό τουρκικών μαχητικών και ένα μήνα αργότερα ανακοινώθηκε «η υπογραφή συμφωνίας συνδέσεως της Τουρκίας με το ψευδοκράτος». Σταδιακά η δυνατότητα εφαρμογής του ανακοινωθέντος ξεκίνησε να αμφισβητείται και από τις δύο πλευρές (Συρίγος 2022, σσ. 507-508).

Το 1997 και καθώς η κυβέρνηση Σημίτη εφάρμοζε μία πιο «ήπια στρατηγική» απέναντι στην Τουρκία, επανήλθε στην επικαιρότητα το ζήτημα των πυραύλων S-300. Στα τέλη του Αυγούστου, η απόρριψη παράδοσης των S-300 στην Κύπρο από την ελληνική πλευρά ευχαρίστησε την γειτονική χώρα (Athanasopoulou 1997, σ. 96). Ωστόσο, όλες οι τουρκικές εφημερίδες δημοσίευαν στις 31 Αυγούστου 1997 μία παλιά απειλή δηλαδή ότι η Τουρκία θα επιτίθονταν στις εγκαταστάσεις των πυραύλων εάν λαμβάνονταν από την Κύπρο. Η ελληνική πλευρά ανακοίνωσε ότι θα θεωρούνταν *casus belli* αν επιτίθονταν στις εγκαταστάσεις. Λίγες μέρες αργότερα ανακοίνωσαν ότι το *casus belli* αποσκοπούσε στην διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας στην Μεγαλόνησο (Athanasopoulou 1997, σ. 96). Σε κάθε περίπτωση η Ελλάδα προσπαθούσε να συνεχίσει τις ενέργειες «καλής θέλησης» και να αποφύγει μία κλιμάκωση των σχέσεων με την Τουρκία σε όλα τα μέτωπα αλλά κυρίως στο κυπριακό που παρέμενε δυσεπίλυτο. Τελικά, στις 15

Δεκεμβρίου 1998, μετά από έντονη διπλωματική κινητικότητα ο πρόεδρος Κληρίδης¹ αποφάσισε να ακυρώσει την εγκατάσταση των S-300 στην Κύπρο. Στις αρχές του 1999 αποφασίστηκε η τοποθέτησή τους στην Κρήτη κάτι που θεωρήθηκε ως σημαντικό πλήγμα «στην αξιοπιστία της αποτρεπτικής πολιτικής αλλά και της διαπραγματευτικής ικανότητας Ελλάδας και Κύπρου» (Γιαλλουρίδης 2001, σσ. 471-472).

5.3 Η υπόθεση Οτσαλάν

Άλλος ένα σταθμός που προκάλεσε ένταση στις σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας ήταν η σύλληψη του ηγέτη των Κούρδων Αμπντουλάχ Οτσαλάν από την τουρκική υπηρεσία πληροφοριών στην Ναϊρόμπι τον Φεβρουάριο του 1999 (Siegl 2002, σ. 43). Αποδείχθηκε ότι το PKK (Kurdish Workers Party) λάμβανε βοήθεια από παράγοντες της ελληνικής υπηρεσίας πληροφοριών και ο Οτσαλάν βρέθηκε κρυμμένος στην οικία του πρέσβη της Ελλάδας στην Κένυα. Η τουρκική πλευρά εξέλαβε την ενέργεια αυτή ως καθαρή απόδειξη υποβάθμισης της εδαφικής της ακεραιότητας της (Siegl 2002, σ. 43). Επίσης κατηγορήσε ότι θα παρέπεμπε την Ελλάδα σε δίκη σε διεθνές επίπεδο και ότι υποθάλπει την τρομοκρατία (Reuter 2000, σ. 1). Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την άρνηση υποστήριξης από την Ελλάδα του PKK εκνεύρισε την τουρκική πλευρά και δημιούργησε ένταση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Ο Οτσαλάν, ένας από τους κυριότερους εχθρούς της Τουρκίας, βρέθηκε κρυμμένος επι μέρες σε κτίριο της ελληνικής διπλωματικής αποστολής στο εξωτερικό γεγονός που επιβεβαίωνε την εμπλοκή της Ελλάδος στο κουρδικό ζήτημα. Ο Έλληνας πρωθυπουργός Σημίτης προκειμένου να αποφύγει την κλιμάκωση της κρίσης και την πτώση της κυβέρνησης ώθησε σε παραίτηση τρεις υπουργούς που θεώρησε ότι είχαν εμπλακεί με το ζήτημα (Συρίγος 2022, σσ. 530-531). Η κυριότερη αλλαγή στην πολιτική σκηνή ήταν η αντικατάσταση του υπουργού εξωτερικών Θεόδωρου Πάγκαλου με τον Γιώργο Παπανδρέου (Reuter 2000, σ. 1). Με τον τρόπο αυτό, ο Σημίτης επιδίωκε μία επαναπροσέγγιση στις σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας φέρνοντας στο τιμόνι του υπουργείου εξωτερικών τον Γιώργο Παπανδρέου, ένα όνομα που εγγυήθηκε την δέσμευση βετεράνων βουλευτών του κόμματός του (Guzer 2005, σελ 45). Έτσι παρατηρήθηκαν σημαντικές αλλαγές στην εξωτερική πολιτική της Ελλάδας απέναντι στην Τουρκία. Οι καλές σχέσεις που διατηρούσε ο Παπανδρέου με τον Τούρκο ομόλογό του Ισμαήλ Τζέμ οδήγησαν στην διαμόρφωση κλίματος συνεργασίας στην κρίση του Κοσόβου την άνοιξη του 1999 (Reuter 2000, σ. 1) η οποία ήταν μία σημαντική περιφερειακή κρίση όπου εμπλέχτηκαν και οι δύο χώρες.

¹ Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας από το 1993 έως το 2003.

5.4 Η κρίση του Κοσόβου

Το χρονικό διάστημα που ακολούθησε της υπόθεσης Οτσαλάν, οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας βρίσκονταν σε μηδενικό επίπεδο (Συρίγος 2022, σ. 543). Οι επαφές τους περιορίζονταν σε συνηθισμένες και τυπικές διπλωματικές επαφές. Η ελληνική πλευρά φοβόταν ότι η τουρκική θα εκμεταλλευόταν το κλίμα που επικρατούσε και θα έβρισκε την ευκαιρία για να αυξήσει την ένταση σε διμερές επίπεδο (Συρίγος 2022, σ. 543). Τον πάγο μεταξύ των δύο χωρών ήρθαν για να σπάσουν, έξι εβδομάδες μετά την υπόθεση Οτσαλάν, οι αεροπορικές επιθέσεις του ΝΑΤΟ στο Κόσοβο και στην Γιουγκοσλαβία οι οποίες έστρεψαν το ευρωπαϊκό ενδιαφέρον στα Βαλκάνια (Γιαλλουρίδης 2001, σ. 530) και δημιούργησαν μια επαναπροσέγγιση στις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας (Ker-Lindsay 2000, σ. 219). Η διάσκεψη ειρήνης που είχε πραγματοποιηθεί τον Ιανουάριο του 1999 για να βρεθεί μία λύση μεταξύ της σερβικής κυβέρνησης και των αλβανών του Κοσόβου είχε καταλήξει σε αποτυχία (Συρίγος 2022, σ. 543). Στις 24 Μαρτίου 1999, θα ξεκινούσαν επιθέσεις κατά της Γιουγκοσλαβίας οι οποίες θα διαρκούσαν μέχρι τις αρχές Ιουνίου (Συρίγος 2022, σ. 543). Και για τις δύο χώρες, Ελλάδα και Τουρκία, «ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία αποτελούσε μία ουσιαστική απειλή για την περιφερειακή ασφάλεια καθώς και έναν πραγματικό κίνδυνο για την εσωτερική σταθερότητά τους» (Ker-Lindsay 2000, σ. 219). Πιο συγκεκριμένα, οι μεταναστευτικές ροές που ενδέχεται να δέχονταν ως απότοκος της κρίσης του Κοσόβου, είχαν προκαλέσει πηγή ανησυχίας και για τις δύο χώρες. Η ελληνική πλευρά φοβόταν ότι όσοι έφευγαν από τις περιοχές που είχαν πληγεί θα περνούσαν στην Ελλάδα και θα ενώνονταν με τον μεγάλο αριθμό Αλβανών μεταναστών που βρίσκονταν ήδη στην Ελλάδα (Ker-Lindsay 2000, σ. 219). Από την άλλη, η τουρκική πλευρά ανησυχούσε περισσότερο από οικονομικής πλευράς. Θεωρούσε ως καθήκον της να δεχθεί τους κατοίκους του Κοσόβου με τους οποίους διατηρούσε ιστορικούς και θρησκευτικούς δεσμούς. Ωστόσο, η μεγάλη ανησυχία της ήταν η αδυναμία της να παρέχει στέγαση και τροφή στους ανθρώπους αυτούς καθώς και η δυσκολία της να τους αφομοιώσει στην τουρκική κοινωνία προσφέροντάς τους μία αξιοπρεπή ποιότητα ζωής.

Άλλος ένα παράγοντας που απασχολούσε Ελλάδα και Τουρκία στο πλαίσιο της κρίσης του Κοσόβου ήταν μία ενδεχόμενη αναδιαμόρφωση των συνόρων στην περιοχή των Βαλκανίων (Ker-Lindsay 2000, σ. 219). Μπορεί η πλειοψηφία της ελληνικής κοινής γνώμης να υποστήριζε την σερβική πλευρά και η τουρκική τους Αλβανούς του Κοσόβου, ωστόσο, και οι δύο κυβερνήσεις εξέφραζαν την κοινή τους αντίθεση για οποιαδήποτε αλλαγή του status quo στην περιοχή κάτι που ενδεχομένως θα έθετε σε κίνδυνο τις σχέσεις με τις γειτονικές τους χώρες καθώς και τις διμερείς σχέσεις μεταξύ τους (Ελλάδας και Τουρκίας). Ο συγκεκριμένος φόβος που θα διατάρασσε

τις ισορροπίες στην περιοχή, ώθησε τις Ηνωμένες πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο να δηλώσουν ότι «μία από τις κύριες αιτίες που τους ανάγκασε να λάβουν δράση στην περιοχή ήταν να αποτρέψουν την απειλή ενός πολέμου μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας» (Ker-Lindsay 2000, σ. 219). Η συγκριμένη πράξη απέσπασε σκληρή κριτική από την ελληνική και τουρκική κυβέρνηση αφού θεωρήθηκε ως μία δικαιολογία για την «ανθρωπιστική» επέμβαση στο Κόσοβο και την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους στην περιοχή. Ο πρόεδρος των ΗΠΑ Κλίντον μάλιστα παρουσίασε έναν χάρτη για το Κόσοβο που συμπεριλάμβανε και την Ελλάδα και την Τουρκία. Δείχνοντας έναν χάρτη της περιοχής, δήλωσε ότι: «Αν αφήσουμε να ανάψει εδώ μία φωτιά, οι φλόγες θα επεκταθούν. Ενδέχεται σημαντικοί σύμμαχοι των ΗΠΑ να εμπλακούν σε αυτή τη διένεξη» (Παπανδρέου Γ. 2020, σ. 107). Διεθνή μέσα της εποχής, όπως το BBC και το CNN, υποστήριζαν ότι η κρίση στο Κόσοβο θα μπορούσε να αποτελέσει αφορμή σύγκρουσης μεταξύ δύο συμμάχων του NATO, συγκεκριμένα της Ελλάδας και της Τουρκίας (Παπανδρέου Γ. 2020, σ. 107).

Ο εκνευρισμός ότι αποτελούσαν την αιτία της σύγκρουσης σε συνδυασμό με την αμοιβαία ανησυχία για την μοίρα του μεγάλου αριθμού προσφύγων από την Γιουγκοσλαβία και του κοινού φόβου της αναδιαμόρφωσης των εδαφικών συνόρων στα Βαλκάνια οδήγησε Ελλάδα και Τουρκία να αναλάβουν δράση (Ker-Lindsay 2000, σ. 219). Οι δύο υπουργοί εξωτερικών, Γιώργος Παπανδρέου και Ισμαήλ Τζέμ, επικοινωνήσαν μεταξύ τους και αποφάσισαν στο πλαίσιο του NATO να συνεργαστούν και να αναζητήσουν λύσεις για την ανθρωπιστική κρίση (Συρίγος 2022, σ. 544). Εκμεταλλευόμενοι την πολύ καλή επικοινωνία που είχαν μεταξύ τους καθώς και τις κοινές τους θέσεις σε περιφερειακά ζητήματα, οι δύο άνδρες συνέχισαν να συνομιλούν μέσω τηλεφωνημάτων καθ' όλη την διάρκεια των επόμενων εβδομάδων. Ήταν η πρώτη φορά μετά την υπόθεση Οτσαλάν που οι δύο χώρες συνομιλούσαν μεταξύ τους σε τόσο υψηλό επίπεδο (Συρίγος 2022, σ. 544). Οι επαφές τους αυτές οδήγησαν στην ανάπτυξη προσωπικών δεσμών μεταξύ τους (Ker-Lindsay 2000, σ. 219) κάτι που είχε και θετικά αποτελέσματα στις σχέσεις των δύο χωρών οι οποίες βρίσκονταν σε αναστάτωση με την ανάμειξη της Ελλάδας στην σύλληψη του Οτσαλάν. Η κρίση στο Κόσοβο φανέρωσε για πρώτη φορά την θέληση της Τουρκίας να καταστεί υποψήφια χώρα προς ένταξη στην ΕΕ. Η Τουρκία άφησε στο περιθώριο την επιθετική εξωτερική πολιτική της και φάνηκε να επιθυμεί να προσεγγίσει κανόνες και αξίες της Ευρώπης. Το γεγονός αυτό δημιούργησε μία ατμόσφαιρα συνεργασίας η οποία ήταν πολύ χρήσιμη για την Ελληνική διπλωματία.

Στις τουρκικές κοινοβουλευτικές εκλογές που ακολούθησαν τον Απρίλιο του 1999 πρώτο κόμμα αναδείχθηκε αυτό του Μπουλέντ Ετσεβίτ ενώ δεύτερο το Κόμμα της εθνικιστικής δράσεως,

πολιτική πτέρυγα των Γκρίζων Λύκων. Πρωθυπουργός ανέλαβε ο ίδιος ο Μπουλέντ Ετσεβίτ ενώ υπουργός εξωτερικών παρέμεινε ο Ισμαήλ Τζέμ. Ο τελευταίος μαζί τον Παπανδρέου θα αποτελούσαν τους πρωταγωνιστές της ελληνοτουρκικής επαναπροσέγγισης (Συρίγος 2022, σ. 544).

Στο κλίμα που άφησε η κρίση του Κοσόβου, στις 30 Μαΐου 1999, οι δύο υπουργοί εξωτερικών συναντήθηκαν στη Νέα Υόρκη και έθεσαν συγκεκριμένους και υλοποιήσιμους στόχους συνεργασίας στα πεδία του πολιτισμού, της εκπαίδευσης, τους εμπορίου και του τουρισμού (Εvín 2004, σ. 8). Η συνάντηση κανονίστηκε ως απάντηση στο γράμμα του υπουργού εξωτερικών της Τουρκίας Τζέμ στις 24 Μαΐου 1999 με το οποίο ζητούσε από τις δύο χώρες να συζητήσουν για το θέμα της τρομοκρατίας και αναζητήσουν τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε ξεκινήσει ένα πρόγραμμα συμφιλίωσης μεταξύ τους (Moumoutzis 2009, σ. 104). Όπως ανέφερε ο Τζέμ: «Το πρώτο μας βήμα θα είναι να αντιμετωπίσουμε την αντίληψη που έχει δημιουργηθεί ότι υπάρχουν διασυνδέσεις της Ελλάδος με τρομοκρατικές οργανώσεις και [υπάρχει] συστηματική ενθάρρυνσή τους. Αυτό είναι και ένα θέμα καθοριστικής σημασίας για εμάς και τα πρόσφατα γεγονότα κατέστησαν επιτακτική ανάγκη να αντιμετωπιστεί το θέμα αυτό...».² Ο Γιώργος Παπανδρέου απάντησε άμεσα και αποδέχθηκε την ανάγκη συζήτησης μεγάλου αριθμού θεμάτων αμοιβαίου ενδιαφέροντος κάτι που έλαβε «σάρκα και οστά» τις επόμενες ημέρες στην Νέα Υόρκη. Στην συνάντηση αυτή, οι δύο υπουργοί αποφάσισαν να συντάξουν διμερείς επιτροπές για την οργάνωση της επόμενης ημέρας στις σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας. Δόθηκε έμφαση σε θέματα «χαμηλής πολιτικής» αμοιβαίου ενδιαφέροντος που δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο πλευρών (Reuter 1999, σ. 1). Τα ζητήματα «υψηλής πολιτικής» όπως το Αιγαίο και η Κύπρος έμειναν στο περιθώριο δίνοντας την ευκαιρία στις δύο χώρες να ξεχάσουν το ιστορικό τους παρελθόν και να αναζητήσουν τομείς σύγκλισης. Με αυτό τον τρόπο επικεντρώθηκαν σε θέματα όπως η οικονομία, ο τουρισμός, οι μεταφορές, η προστασία του περιβάλλοντος, η ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων και η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος (λαθρεμπόριο και τρομοκρατία) (Reuter 1999, σ. 1). Επρόκειτο για θέματα «ήσσονος πολιτικής σημασίας». Τα περισσότερα από αυτά είχαν αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης και στο

² Η Τουρκία δεν είχε ξεχάσει την εμπλοκή της Ελλάδας στην υπόθεση Οτσαλάν και προσέγγιζε τις διμερείς σχέσεις υπό το πρίσμα αυτό. Ωστόσο, άφηνε περιθώρια περαιτέρω συνομιλιών και συμφιλίωσης των δύο χωρών (Συρίγος 2022, σ. 544).

παρελθόν και δεν είχε σημειωθεί μετά το 1989 σημαντική πρόοδος³ (Συρίγος 2022, σ. 544). Ήταν το πρώτο βήμα για οικοδομηθεί εμπιστοσύνη μεταξύ των δύο χωρών. Δεδομένων των κρίσεων του πρόσφατου παρελθόντος των δύο χωρών, θα ήταν αδύνατο να συζητηθούν σοβαρότερα θέματα πριν δημιουργηθεί το κατάλληλο κλίμα. Η συζήτηση επι θεμάτων ήσσονος πολιτικής σημασίας θα αποκλιμάκωνε την ένταση και θα απονομιμοποιούσε τις ενδεχόμενες παράνομες ενέργειες της Τουρκίας. Η τακτική αυτή από ελληνικής πλευράς ήταν σε γενικές γραμμές σωστή και δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης σε διμερές επίπεδο (Συρίγος 2022, σ. 545).

Την ίδια περίοδο συζητούνταν από το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών η άρση της αρνησικυρίας για την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ υπό την προϋπόθεση ότι η ΕΕ θα αποδέσμευε την λύση του κυπριακού από την ένταξη της Κύπρου σε αυτήν και ότι η ΕΕ θα υποστήριζε την Ελλάδα στο ζήτημα του Αιγαίου. (Συρίγος 2022, σ. 545).

5.5 Η διπλωματία των σεισμών

Η σύγκλιση αυτή των δύο χωρών έγινε περισσότερο έκδηλη μετά τους δύο καταστροφικούς σεισμούς που έπληξαν και τις δύο χώρες, ένας τον Αύγουστο του 1999 στην Κωνσταντινούπολη και έναν τον Σεπτέμβριο του 1999 στην Αθήνα. Οι σεισμοί έστρεψαν την προσοχή στην κοινή μοίρα των δύο λαών και στην κατανόηση του κοινού τους πεπρωμένου (Evin 2004, σ. 8). Παράλληλα, συνέβαλλαν στην αμοιβαία συμπάθεια, αλληλεγγύη και ανέπτυξαν ένα πνεύμα καλής γειτνίασης μεταξύ των δύο χωρών (Grigoriadis 2012, σ. 121). Η αποστολή βοήθειας στα θύματα του σεισμού του Izmit-Golcuk τον Αύγουστο από την ελληνική κυβέρνηση καθώς και από μη κυβερνητικούς οργανισμούς, μεταδόθηκε ζωντανά από τα τουρκικά μέσα ενημέρωσης και δημιούργησε ένα πνεύμα εκτίμησης μεταξύ των δύο χωρών. Ένα μήνα αργότερα η Τουρκία απάντησε με τον ίδιο τρόπο στέλνοντας βοήθεια στους σεισμόπληκτους κατοίκους κάτι που επίσης μεταδόθηκε στα μέσα (Evin 2004, σ. 1). Και οι δύο χώρες έστειλαν άμεσα ανθρωπιστική βοήθεια, ειδικά εκπαιδευμένα τμήματα ικανά να διασώσουν σημαντικό αριθμό ανθρωπίνων ζωών. Δεν περιορίστηκαν όμως μόνο σε αυτό. Συγκέντρωσαν χρήματα, υλικά, εφόδια και τα έστειλαν στις σεισμόπληκτες περιοχές.

Παρόλα αυτά, η μεγαλύτερη νίκη που αποκόμισαν οι δύο πλευρές ήταν ότι έφεραν πιο κοντά τις κοινωνίες τους αφήνοντας στο περιθώριο τις χρόνιες αντιπαλότητές τους που τους «στοίχειωναν».

³ Για περισσότερα σχετικά με παρόμοια θέματα που είχαν συζητηθεί την περίοδο 1989-1990 βλ. Συρίγος (2022) σσ. 332-392, 395-397.

Τις εβδομάδες και μήνες που ακολούθησαν άνηψε δραματικά το επίπεδο των επαφών των πολιτών των δύο χωρών (Ker-Lindsay 2000, σ. 225). Η επικοινωνία πλέον υλοποιούνταν σε ένα ευνοϊκό περιβάλλον που η καχυποψία του παρελθόντος είχε σχεδόν εξαλειφθεί. Ομάδες πολιτών ξεκίνησαν να αλληλοεπιδρούν και να προσπαθούν να αναπτύξουν επαφές σε τομείς όπως ο ακαδημαϊκός, ο επιχειρηματικός, ο καλλιτεχνικός, των μέσων μαζικής επικοινωνίας καθώς και σημαντικού αριθμού δήμων (Ker-Lindsay 2000, σ. 225). Τα δίκτυα επαφών των δύο χωρών ήταν πλέον λειτουργικά και ανοιχτά σε δημοσιογραφική κάλυψη. Η επιρροή των ιδεολογικών περιορισμών που ταλάνιζαν τις σχέσεις των δύο χωρών επι δεκαετίες είχε εξαφανισθεί και δεν παρέμβαλε την κοινωνική συνεργασία (Evin 2004, σ. 9).

Η φυσική καταστροφή έδωσε την ευκαιρία στους δύο λαούς να δείξουν την συμπαράστασή τους σε δύσκολες στιγμές και να έρθουν πιο κοντά. Η καχυποψία που επικρατούσε στις σχέσεις των δύο χωρών αναθεωρήθηκε και δημιουργήθηκε το κατάλληλο κλίμα για την περαιτέρω συνεργασία. Το κλίμα αυτό συντηρήθηκε για πολύ καιρό από τα ελληνικά και τουρκικά μέσα ενημέρωσης. Αυτό ήταν κάτι που εκμεταλλεύθηκε η ελληνική κυβέρνηση προκειμένου να προετοιμάσει την ελληνική κοινή γνώμη για την νέα στρατηγική στην εξωτερική της πολιτική. Η διαχείριση αυτή των φυσικών καταστροφών με σκοπό την συμφιλίωση των δύο χωρών σε επίπεδο κυβερνήσεων και πολιτών ονομάστηκε και ως «διπλωματία των σεισμών» (Συρίγγος 2022, σ. 545).

Η έλλειψη έντασης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, ως απότοκος των διαπραγματεύσεων σε θέματα χαμηλής πολιτικής καθώς και της επίδρασης των σεισμών, μετουσιώθηκε σε πράξη τον Σεπτέμβριο του 1999 όταν η ελληνική κυβέρνηση συναίνεσε την απελευθέρωση της οικονομικής βοήθειας της ΕΕ προς την Τουρκία στο πλαίσιο της συμφωνίας σύνδεσης (Moumoutzis 2009, σ. 105). Σκοπός της ενέργειας αυτής, ήταν οικονομική υποβοήθηση της Τουρκίας και η αποκατάσταση των ζημιών που είχαν προκληθεί από τους καταστροφικούς σεισμούς. Παράλληλα, ο Έλληνας υπουργός εξωτερικών δήλωσε για πρώτη φορά ότι η Ελλάδα δεν αντιτάσσονταν κατά βάση στην υποψηφιότητα της Τουρκίας να γίνει πλήρες μέλος της ΕΕ (Moumoutzis 2009, σ.105). Το ζήτημα είχε ξεκινήσει να συζητείται σοβαρά και υπήρχαν σημάδια ότι και η κοινωνία αναθεωρούσε τις παραδοσιακές απόψεις του παρελθόντος για μία περιθωριοποιημένη Τουρκία⁴.

⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι η όλη αυτή αλλαγή στάσης της κοινής γνώμης των δύο χωρών ήταν πολύ πιο δύσκολη για την ελληνική πλευρά. Αυτό οφείλεται στο ότι έχει ριζώσει στην νοοτροπία των Ελλήνων ότι ο κυριότερος εχθρός και απειλή για την εθνική ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της είναι η Τουρκία. Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία διέθετε και διαθέτει πολλαπλά μέτωπα σε όλο τον κόσμο στα οποία

Η αλλαγή στάσης της κοινής γνώμης και των μέσων μαζικής ενημέρωσης ήταν καθοριστική για την ανάπτυξη υγιούς διαλόγου μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Οι δύο υπουργοί εξωτερικών έχοντας και την υποστήριξη της κοινωνίας μπορούσαν πια να επιτύχουν θετικά αποτελέσματα στις μεταξύ τους συζητήσεις. Οι αποφάσεις τους «απολάμβαναν» την νομιμοποίηση στα μάτια των Τούρκων και Ελλήνων πολιτών (Ker-Lindsay 2000, σ. 225). Η αντιπαλότητα αντικαταστάθηκε από την πνεύμα φιλίας κάτι που δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για περαιτέρω βήματα συνεργασίας. Πράγματι, τον Οκτώβριο του 1999 πραγματοποιήθηκαν συζητήσεις για την ενίσχυση του σιδηροδρομικού δικτύου που ξεκινούσε από την Θεσσαλονίκη και έφτανε στην Κωνσταντινούπολη μέσω της Αλεξανδρούπολης. Συγχρόνως έφτασαν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων και άλλα μέτρα συνεργασίας που αφορούσαν τομείς όπως ο τουρισμός, η ενέργεια και η παιδεία. Οι παραπάνω συνθήκες έγιναν σταδιακά μέρος μίας νέας στρατηγικής που σχημάτισε η Ελλάδα απέναντι στην Τουρκία. Η στρατηγική αυτή είχε ως σκοπό την εμπλαισίωση της Τουρκίας με το Ευρωπαϊκό σύστημα ολοκλήρωσης και την εσωτερικεύση από την πλευρά της Τουρκίας διεθνών και ευρωπαϊκών αξιών, νορμών και κανόνων συμπεριφοράς, κάτι που ο Τσάκωνας (2020) αναφέρει στο βιβλίο του ως «στρατηγική της κοινωνικοποίησης».

5.6 Η στρατηγική της κοινωνικοποίησης

Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, η Τουρκία είχε αξιολογηθεί ως η μεγαλύτερη απειλή για την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας, ακόμα και για την επιβίωση ολόκληρου του ελληνισμού (Τσάκωνας 2020, σ. 17). Είχε δημιουργηθεί μια αντίληψη για τις σχέσεις Ελλάδα Τουρκίας σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα θεωρούνταν τον απειλούμενο κράτος και η Τουρκία το απειλητικό. Άμεσο επακόλουθο ήταν οι ελληνικές κυβερνήσεις να έχουν εφαρμόσει μία πολιτική εξισορρόπησης της τουρκικής απειλής με βασικό συστατικό αυτής «τη στρατηγική της στρατιωτικής αποτροπής» (Τσάκωνας 2020, σ. 17). Από την μία η Ελλάδα επένδυσε στις ένοπλες δυνάμεις (εσωτερική εξισορρόπηση) και από την άλλη ενίσχυσε την συμμετοχή της σε δυτικούς θεσμούς ασφαλείας και επιδίωξε την σύναψη συμμαχιών (εξωτερική εξισορρόπηση)⁵. Με την σύμπλευσή της στην Ατλαντική Συμμαχία και στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) επιδίωξε την ασφαλειοποίησή της απέναντι στην τουρκική απειλή. Από τα πρώτα χρόνια της εισόδου της στην ΕΟΚ, η Ελλάδα επέλεξε μια «στρατηγική υπό όρους τιμωρίας» ('strategy of

προσπαθεί να επεκτείνει την επιρροή της. Οπότε, η τουρκική κοινωνία θεωρεί ότι έχει παραπάνω από ένα εμπόδια στην επίτευξη της εξωτερικής πολιτικής της από τα οποία η Ελλάδα δεν είναι το μεγαλύτερο.

⁵ Περισσότερα σχετικά με την εσωτερική και εξωτερική εξισορρόπηση βλ. Ηρακλείδης (2015), σ. 83 και Κουσκουβέλης (2005) σ. 212-217.

conditional sanctions') με την οποία απομάκρυνε την Τουρκία από την Ευρώπη ως τιμωρία για τις «παράνομες δραστηριότητές της» στο Αιγαίο και την Κύπρο (Τσάκωνας 2005, σ. 18). Μάλιστα, διαδοχικές ελληνικές κυβερνήσεις χρησιμοποίησαν το κυπριακό για να μπλοκάρουν την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας. Στο πλαίσιο αυτό, κάθε προσπάθεια σύνδεσης της Τουρκίας με την ΕΟΚ θα εξαρτιόνταν από το «δικαίωμα αρνησικυρίας» της Ελλάδας απέναντι στην τουρκική υποψηφιότητα. Η ελληνική πλευρά θα έκανε άρση του δικαιώματός αυτού μόνο εάν η τουρκική πλευρά εκπληρούσε συγκεκριμένες προϋποθέσεις που αφορούσαν την εγκατάλειψη της αναθεωρητικής πολιτικής της στο Αιγαίο καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των κανόνων του διεθνούς δικαίου (Τσάκωνας 2005, σ. 18).

Η ΕΟΚ από την πλευρά της συμπορεύτηκε με την πολιτική αυτή της Ελλάδας και δεν ήταν διατεθειμένη να παίξει τον ρόλο του διαμεσολαβητή στη επίλυση της διαμάχης μεταξύ ενός κράτους-μέλους της και ενός κράτους που ενδιαφέρονταν να καταστεί μέλος του διεθνούς αυτού θεσμού. Μάλιστα, η Ελλάδα είχε μετατραπεί και σε ένα «βολικό άλλοθι» και για πολλά κράτη-μέλη της ΕΕ που δεν ήταν σύμφωνα με την πλήρη ένταξη της Τουρκίας (Συρίγος 2022, σ. 534). Τα κράτη αυτά ήταν βολεμένα με την τελωνειακή ένωση Τουρκίας και ΕΕ που τους διασφάλιζε την δυνατότητα ελεύθερης διακίνησης των προϊόντων τους στην τουρκική αγορά. Έτσι, αντλούσαν οφέλη από το εμπόριο με την Τουρκία και απέφευγαν την ελεύθερη κυκλοφορία τούρκων εργαζομένων στα εδάφη τους (Συρίγος 2022, σ. 534). Όταν προέκυπτε μάλιστα ζήτημα ένταξης της Τουρκίας, τα κράτη-μέλη καλύπτονταν πίσω από την άρνηση της Ελλάδας να υποστηρίξει την Τουρκία ως την βασική αιτία που δημιουργούσε προβλήματα για το ευρωπαϊκό μέλλον της Τουρκίας.

Μετά την κρίση των Ιμίων, η κυβέρνηση Σημίτη απομακρύνθηκε από την άποψη που κυριάρχησε κατά την ψυχροπολεμική περίοδο, δηλαδή ότι το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και δεν υπάρχει μία ανώτερη δύναμη να επιβάλλει την τάξη σε αυτό, και υποστήριξε ότι η λειτουργία των διεθνών θεσμών και οργανισμών θα μπορούσε να συμβάλλει στην διαμόρφωση σχέσεων συνεργασίας και ειρήνης. Η Ελλάδα θα μπορούσε να προωθήσει τα εθνικά συμφέροντάς της με εναλλακτικές μορφές «ήπιας ισχύος» που συμπεριλάμβαναν την διπλωματία, την οικονομία, το ιδεολογικό πλαίσιο καθώς και την εκμετάλλευση των διεθνών θεσμών. Μέσω της «εργαλειακής αντιμετώπισης των θεσμών» η Ελλάδα θα μπορούσε να ασκήσει έλεγχο στο «απειλητικό κράτος», να του προωθήσει συγκεκριμένες αξίες, νόρμες και κανόνες συμπεριφοράς τι οποίες θα έπρεπε να ακολουθήσει αν επιθυμούσε να καταστεί μέλος του διεθνούς θεσμού (Τσάκωνας 2005, σ. 18).

Έτσι, το απειλούμενο κράτος αποφασίζει να δανειστεί κάποια χαρακτηριστικά από την «ισχύ της κοινωνικοποίησης» (socialization power) αφού εκτιμά ότι οι διεθνείς θεσμοί συνιστούν το καταλληλότερο χώρο εμπλαίσωσης του απειλητικού κράτους. Το απειλητικό κράτος εάν επιθυμεί να γίνει μέλος αυτού του βασισμένου σε κανόνες, θεσμοθετημένου και κανονιστικού περιβάλλοντος θα πρέπει να ικανοποιήσει συγκεκριμένα κριτήρια και προϋποθέσεις. Το απειλούμενο κράτος, που διαθέτει να πλεονέκτημα ότι είναι ήδη μέρος του θεσμού αυτού, λαμβάνει οφέλη από την δέσμευση του απειλητικού κράτους να υιοθετήσει και να εσωτερικεύσει τις νόρμες και τους κανόνες του διεθνούς θεσμού που επιθυμεί να ένα ενταχθεί (Τσάκωνας 2005, σ. 21). Τα κριτήρια και οι προϋποθέσεις αυτές δεν αποτελούν στρατηγική «υπό όρους τιμωρίας» αλλά μίας στρατηγικής «υπό όρους επιβράβευσης» που δίνει στο απειλητικό κράτος ανταμοιβές και επιβραβεύσεις ποικίλων τύπων ως αντάλλαγμα για την συμμόρφωσή του με τις αξίες και τις νόρμες που ο διεθνής αυτός θεσμός υπηρετεί (Τσάκωνας 2005, σ. 22).

Η Ελλάδα στα τέλη της δεκαετίας του 1990, βλέποντας τις μέχρι τότε στρατηγικές εξισορρόπησης της Τουρκίας να μην έχουν αποδώσει καρπούς, αποφάσισε να κάνει χρήση της «στρατηγικής κοινωνικοποίησης» και να εμπλουτίσει την εξωτερική διάσταση της στρατηγικής εξισορρόπησης της μέσω της εμπλαίσωσης της Τουρκίας στο ευρωπαϊκό σύστημα ολοκλήρωσης με την ελπίδα η τελευταία να υιοθετήσει ευρωπαϊκούς αλλά και διεθνείς κανόνες, νόρμες και αξίες. Έχοντας ως βάση τη «στρατηγική κοινωνικοποίησης» και αντιλαμβανόμενοι τα συμφέροντας ασφαλείας, οι διαμορφωτές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής αναθεώρησαν την στρατηγική της Ελλάδας και επέλεξαν μία νέα ολοκληρωμένη στρατηγική που άνοιγε νέους ορίζοντες για το μέλλον της χώρας.

5.7 Η νέας στρατηγική της επαναπροσέγγισης

Η νέα στρατηγική ήταν δημιούργημα της κυβέρνησης Σημίτη και δεν περιορίζονταν σε φραστικές ενέργειες ούτε στην αδρανή παρακολούθηση των πρωτοβουλιών της Τουρκίας (Συρίγος 2022, σ. 534). Από την άλλη, ανέπτυξε πολιτικές συμβατές με την ιδιότητα της Ελλάδας ως πλήρους κράτους μέλους οι οποίες ήταν σύμφωνες με το αξιακό σύστημα της ΕΕ (Τσάκωνας 2005, σ. 25). Τα κύρια σημεία της στρατηγικής αυτής ήταν τα εξής:

- Η Ελλάδα έπρεπε να υποστηρίξει την ενταξιακή διαδικασία της Τουρκίας (Συρίγος 2022, σ.534). Οι εντάσεις μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας έπρεπε να τερματιστούν και να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον στο οποίο η Τουρκία θα δύναται να εκπληρώσει τα κριτήρια της Κοπεγχάγης (τα οποία θα ήταν τα ίδια για την Τουρκία καθώς και για όλες τις υπόλοιπες χώρες που συμμετείχαν στην Ευρωπαϊκή διεύρυνση). Η Ελλάδα δεν θα

στεκόταν εμπόδιο στις σχέσεις ΕΕ-Τουρκίας και θα ενίσχυε την συμφιλίωση των δύο πλευρών και την έναρξη των διαπραγματεύσεων (Συρίγος 2022, σ. 535). Παράλληλα, τα βήματα που θα καλούνταν να ακολουθήσει η Τουρκία θα διατυπώνονταν σε έναν «οδικό χάρτη» σύμφωνα με τον οποίο θα αξιολογούνταν η πρόοδος της Τουρκίας στην ενταξιακή διαδικασία. Με αυτόν τον τρόπο, η Ελλάδα, αν και δεν λάμβανε άμεσα ανταλλάγματα, επιδίωκε την ευρωπαϊκή εποπτεία των ελληνοτουρκικών διαφορών, οι οποίες θα συνδέονταν με την υποψηφιότητα της Τουρκίας και θα γίνονταν «ευρω-τουρκικές» διαφορές (Συρίγος 2022, σ. 535).

- Η Ελλάδα θα επιχειρούσε την συνολική διευθέτηση των ελληνοτουρκικών προβλημάτων στο ευρωπαϊκό πλαίσιο (Συρίγος 2022, σ. 535). Αυτό θα σήμαινε ότι θα έπρεπε να παρατήρει την παραδοσιακή θέση της περί των «αδιαπραγμάτευτων δικαιωμάτων» όσον αφορά την σχέση της με την Τουρκία και να εντοπίσει τομείς σύγκλισης και συνεννόησης με αυτήν (Τσάκωνας 2005, σ. 26). Η υποχώρηση από πάγιες θέσεις της όπως η επέκταση των χωρικών υδάτων αποτελούσε το προαπαιτούμενο για την εύρεση λύσης στο Αιγαίο και στην Κύπρο. Από την τουρκική πλευρά, δείγμα καλής θέλησης θα ήταν η εγκατάλειψη του δόγματος των «γκρίζων ζωνών» και η έμμεση αποδοχή της στρατιωτικοποίησης των νησιών του Αιγαίου. Οι δύο χώρες είχαν να αποκομίσουν μακροπρόθεσμα περισσότερα οφέλη από την συνεργασία και όχι από την διεκδίκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων που προκαλούσαν την αντίδραση της άλλης πλευράς.

Οι δύο παραπάνω επιλογές έδιναν κίνητρο στην Τουρκία για πλήρη συμμετοχή στην ΕΕ καθώς και λάμβαναν την ευρωπαϊκή αλλά και διεθνή νομιμοποίηση (Συρίγος 2022, σ. 535). Τα περισσότερα κράτη μέλη ήθελαν να ξεφύγει η Τουρκία από την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στην σύνοδο του Λουξεμβούργου το 1997 και οι ΗΠΑ στήριζαν απόλυτα την συνολική διευθέτηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων καθώς και την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ. Παρόλο τον αντίλογο της στρατηγικής αυτής καθώς και των προβλημάτων που προέκυπταν από την δυσκολία «εξημέρωσης» της Τουρκίας⁶, η νέα στρατηγική οδήγησε σε μία από τις μεγαλύτερες διπλωματικές επιτυχίες της Ελλάδας στην σύγχρονη ιστορία της, στην συμφωνία του Ελσίνκι το 1999. Για αυτό και ο Τσάκωνας (2020) την ονομάζει και ως «στρατηγική του Ελσίνκι».

⁶ Για περισσότερα σχετικά με τα προβλήματα στην εφαρμογή της νέας στρατηγικής βλ. Συρίγος (2022) σ. 536-538.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι

Τα χρόνια που προηγήθηκαν της Ευρωπαϊκής Συνόδου στο Ελσίνκι είχε γίνει αντιληπτό ότι η άρνηση της Ελλάδας να δεχτεί την έναρξη των διαπραγματεύσεων που αφορούσαν την ένταξη της Τουρκίας είχε αρχίσει να γίνεται αντιπαραγωγική (Σημίτης 2020, σ. 87). Η Ελλάδα είχε συνειδητοποιήσει ότι τα οφέλη από μία «εξευρωπαϊσμένη» Τουρκία θα ήταν περισσότερα από μία Τουρκία που θα απείχε από τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Το παράδοξο της συνόδου του Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999 ήταν η έλλειψη αντίλογου στην υποψηφιότητα της Τουρκίας. Για πρώτη φορά στην ιστορία καμία χώρα δεν ήταν διατεθειμένη να εμποδίσει την Τουρκία να γίνει μέλος της Ένωσης (Rumford 2000, σ. 339). Δύο χρόνια πριν, η αντίθεση της υποψηφιότητας της Τουρκίας είχε έρθει από την Ελλάδα και την Γερμανία στην σύνοδο του Λουξεμβούργου. Στο Ελσίνκι, η γερμανική εξωτερική πολιτική υπό την εποπτεία του Καγκελάριου Σρέντερ ήταν φιλική απέναντι στην Τουρκία σε αντίθεση με την πολιτική που είχαν ακολουθήσει οι προκάτοχοί του (Rumford 2000, σ. 340). Η Ελλάδα είχε ασπαστεί το αξιακό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συμμετείχε ενεργά στις ενωσιακές διαδικασίες και στις αποφάσεις που λαμβάνονταν σε αυτήν (Σημίτης 2020, σ. 88). Η πολιτική των αντιρρήσεων και των αμφισβητήσεων από τις προηγούμενες ελληνικές κυβερνήσεις ήταν παρελθόν. Αυτή όμως η ενεργή ελληνική παρουσία στα κοινά της Ένωσης κινδύνευε από την «παραδοσιακή» άρνησή της να αποδεχθεί την τουρκική υποψηφιότητα της Τουρκίας (Σημίτης 2020, σ. 88). Ενόψει των συζητήσεων για την διεύρυνση της Ένωσης, η Τουρκία έπαιρνε σειρά μεταξύ των μελλοντικών χωρών προς υποψηφιότητα κάτι το οποίο λάμβανε και την πλήρη στήριξη των ΗΠΑ.

Η Ελλάδα αξιολόγησε και εκμεταλλεύτηκε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις διεθνείς και περιφερειακές συγκυρίες της εποχής εκείνης (Παπανδρέου Γ. 2020, σ. 111). Η ΕΕ βρισκονταν σε μία φάση διεύρυνσης όπου συζητούνταν η ένταξη χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, της πρώην σοβιετικής ένωσης. Στο μικροσκόπιο είχε μπει και η Τουρκία με όλες τις δυσκολίες που η ένταξή της μπορεί να συνεπάγονταν (Ροζάκης 2020, σ. 160). Το πόσο η ΕΕ επιθυμούσε να εντάξει την Τουρκία αποδεικνύει το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση είχε πληροφορίες ότι οι κυβερνητικοί κύκλοι της ΕΕ αναζητούσαν σχέδια παράκαμψης του κανόνα της ομοφωνίας προκειμένου να ξεπεραστεί το εμπόδιο της ελληνικής αρνησικυρίας και να αποφασιστεί η έναρξη των διαπραγματεύσεων. Από την άλλη πλευρά και η Τουρκία επιζητούσε την έναρξη των ενταξιακών

διαπραγματεύσεων με την ΕΕ δεδομένου ότι και η Ελλάδα ήταν μέρος της κοινότητας αυτής (Ροζάκης 2020, σ. 161). Ο κυριότερος λόγος της επιθυμίας της αυτής ήταν οι προοπτικές ανάπτυξης της τουρκικής οικονομίας που θα προσέφερε η ΕΕ. Η τελωνειακή ένωση είχε διευκολύνει το εμπόριο μεταξύ Τουρκίας και ΕΕ. Ωστόσο, πλέον μία μελλοντική ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ φάνταζε ότι θα μπορούσε να υλοποιηθεί. Πάνω στις συγκυρίες αυτές, η Ελλάδα θεμελίωσε την στρατηγική του Ελσίνκι και έθεσε συγκεκριμένους στόχους με τους οποίους θα μπορούσε να εμπλέξει την ΕΕ στην επίλυση των διαφορών της Ελλάδας με την Τουρκία στο Αιγαίο και στην Κύπρο.

6.1 Οι στόχοι της ελληνικής πλευράς ενόψει του Ελσίνκι

Η Ελλάδα ήταν διατεθειμένη να παραχωρήσει την τουρκική υποψηφιότητα και ως αντάλλαγμα να θέσει όρους σχετικά με τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και το κυπριακό (Grigoriadis 2012, σ. 121). Με άλλα λόγια, αποσκοπούσε στο να «συνδέσει» την μακροπρόθεσμη πολιτική της Τουρκίας με όρους που θα βελτίωναν την κατάσταση στα δύο καίρια ζητήματα που την απασχολούσαν, του Αιγαίου και του κυπριακού (Σημίτης 2020, σ. 88). Επομένως, η ελληνική πλευρά είχε σαφείς θέσεις να διαπραγματευθεί στην σύνοδο του 1999. Πρώτον, όφειλε να υποστηρίξει την κυπριακή υποψηφιότητα ανεξάρτητα με τις αντιλήψεις που επικρατούσαν στην Ένωση (Σημίτης 2020, σ. 88). Έπρεπε να αντιμετωπιστούν οι αντιρρήσεις όσων πίστευαν ότι δεν μπορούσε να ενταχθεί η Κύπρος στην ΕΕ αν δεν επιλύονταν πρώτα το κυπριακό ζήτημα. Δεύτερον, η ΕΕ θα έπρεπε να εμπλακεί δυναμικά στην επίλυση των ελληνοτουρκικών διενέξεων και να επιβάλλει την εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς δικαίου στην περιοχή (Σημίτης 2020, σ. 88). Η Ελλάδα ήταν διατεθειμένη να υποχωρήσει στην πολιτική των συνεχών βέτο κατά της Τουρκίας και ως αντάλλαγμα ζητούσε την «κοινοτικοποίηση»⁷ των ελληνοτουρκικών. Η Ελλάδα δεν θα εμποδίζε την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας εφόσον διασφαλιζόνταν η ενταξιακή πορεία της Κύπρου πριν την επίλυση του Κυπριακού και η προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο εφόσον δεν βρίσκονταν λύση στο ζήτημα τη υφαλοκρηπίδας σε εύλογο χρονικό διάστημα. Άμεσοι συνεργάτες του Έλληνα πρωθυπουργού, διαμορφωτές και θιασώτες της στρατηγικής του Ελσίνκι ήταν ο υπουργός εξωτερικών Γιώργος Παπανδρέου καθώς και ο αναπληρωτής υπουργός εξωτερικών Γιάννος Κρανιδιώτης. Σημαντική ήταν και οι συμβολή του Χρήστου Ροζάκη και του Νίκου Θέμελη. Όλοι οι παραπάνω ανέλαβαν την αποστολή να προετοιμάσουν το κλίμα στην Ευρώπη και να προιδεάσουν τους εταίρους για τις επιδιώξεις της ελληνικής πλευράς στο Ελσίνκι. Οκτώβριο και

⁷ Με τον όρο «κοινοτικοποίηση» εννοείται η ένταξη των ελληνοτουρκικών σε ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Νοέμβριο 1999, η ελληνική πολιτική ηγεσία συνέχιζε να ασκεί πιέσεις στους εταίρους μετά από συναντήσεις στο Ταμπερέ και στην Γαλλία. Μάλιστα, στις 18 Νοεμβρίου 1999 συναντήθηκαν οι δύο πρωθυπουργοί, Σημίτης και Ετσεβίτ, στην Κωνσταντινούπολη και συνομίλησαν χωρίς να διαφαίνεται κάποια προοπτική σύγκλισης. Παραδόξως, ο απροσδόκητος θάνατος του Γιάννου Κρανιδιώτη σε αεροπορικό δυστύχημα, ενός από τους εμπνευστές της νέας στρατηγικής της Ελλάδας απέναντι στην Τουρκία, δεν διατάραξε τις ισορροπίες στην πορεία προς το Ελσίνκι (Συρίγος 2022, σ. 547), ούτε και τις σχέσεις Ελλάδας Κύπρου.

Οι θέσεις της ελληνικής πλευράς είχαν ωριμάσει και είχαν γίνει γνωστές στους εταίρους και στην Τουρκία. Είχε αποφασιστεί η άρση του βέτο για την αποδοχή της Τουρκίας ως υποψήφια χώρα προς ένταξη στην ΕΕ (Συρίγος 2022, σ. 547). Η Αθήνα, ωστόσο, ανέμενε και μία κίνηση καλής θέλησης από την Τουρκία. Υπό το κλίμα αυτό, ο αμερικανός υπουργός Μπίλ Κλίντον επισκέφτηκε τον Νοέμβριο του 1999 διαδοχικά την Τουρκία και την Ελλάδα. Κατά την επαφή του με τούρκους αξιωματούχους ζήτησε να προβούν σε μια χειρονομία «υψηλού συμβολισμού»⁸ για να διευκολύνουν την ελληνική πλευρά να αποδεχτεί την τουρκική υποψηφιότητα (Συρίγος 2022, σ. 547). Πέραν την μείωση των παραβιάσεων του ελληνικού εναέριου χώρου, η Τουρκία δεν ήταν διατεθειμένη να κάνει εκπτώσεις στις εθνικές της φιλοδοξίες ενόψει της συνόδου του Ελσίνκι και μίας ενδεχόμενης υποψηφιότητάς της. Η Ελλάδα συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε να βασίζεται σε μία μόνο συμβολική κίνηση από την πλευρά της Τουρκίας και εναπόθεσε τις ελπίδες της στους κανόνες που θα έθετε η ΕΕ στην Τουρκία (Συρίγος 2022, σ. 548). Ίσως η άρνηση της Τουρκίας για μία χειρονομία καλής θέλησης να προσέφερε ένα πλεονέκτημα στην Ελλάδα το οποίο θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί στην συνέχεια στο πεδίο των διαπραγματεύσεων. Με το δεδομένα αυτά, η Ελλάδα προσανατόλισε την στρατηγική της εντός της ΕΕ, ελπίζοντας ότι η καλή εικόνα που είχε κτίσει στα μάτια των εταίρων της (και η κακή εικόνα που παρουσίαζε η Τουρκία με την στάση της) τελικά να μπορούσε να αποδώσει καρπούς.

Τελικός σταθμός πριν το Ελσίνκι ήταν η συνάντηση του Κωσταντίνου Σημίτη με τον προεδρεύοντα Φιλανδό πρωθυπουργό Πάαβο Λίπονεν στην Αθήνα. Οι θέσεις που παρουσίασε ο Έλληνας πρωθυπουργός στην συνάντηση τους αυτή μερικές μέρες πριν την μεγάλη σύνοδο ήταν οι εξής: «Την αποδέσμευση της ένταξης της Κύπρου στην Ένωση από την προηγούμενη επίλυση του κυπριακού προβλήματος. Την ειρηνική επίλυση των συνοριακών διαφορών σύμφωνα με το διεθνές

⁸ Μία τέτοια χειρονομία θα μπορούσε να θεωρηθεί είτε το άνοιγμα της Θεολογικής σχολής της Χάλκης είτε άρση του ψηφίσματος περί casus belli του 1995. Το πρώτο τέθηκε ως ζήτημα υπό διερεύνηση ενώ το δεύτερο απορρίφθηκε αμέσως. Τελικά κανένα από τα δύο δεν εφαρμόστηκε (Συρίγος 2022, σσ. 547-548).

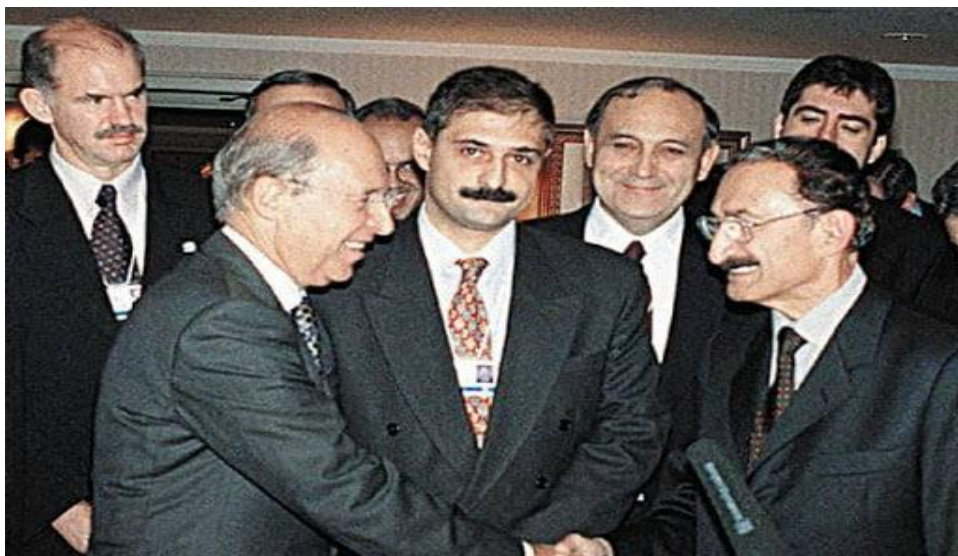
δίκαιο και εν ανάγκη με προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο καθώς και την επανεξέταση των εξελίξεων μέχρι τον Δεκέμβριο του 2004 οπότε και θα κρίνονταν η απόφαση για ημερομηνία έναρξης των διαπραγματεύσεων με την Τουρκία. Η δημιουργία ενός οδικού χάρτη της πορείας της Τουρκίας για την ενταξιακή προοπτική της, μια καταγραφή δηλαδή υποχρεώσεων και ημερομηνιών προς εκτέλεσή τους» (Σημίτης 2020, σ. 91). Οι παραπάνω επιδιώξεις, όπως επισημαίνει και ο Σημίτης (2020), «ήταν απίθανο να γίνουν δεκτές στο σύνολό τους». Μάλιστα κάποιος από το συμβούλιό του στις 8 Δεκεμβρίου του είπε: «αποκλείεται να πετύχεις» (Σημίτης 2020, σ. 92). Η ελληνική «στρατηγική του Ελσίνκι» έμελλε να δοκιμαστεί και το μόνο σίγουρο ήταν ότι θα δέχονταν ισχυρές προκλήσεις

Την παραμονή της συνόδου, η ελληνική πλευρά συναντήθηκε εκ νέου με την φιλανδική προεδρία. Οι θέσεις της προεδρίας απείχαν σε μεγάλο βαθμό από τους στόχους που είχε θέσει η Ελλάδα, οπότε και απορρίφθηκαν αμέσως (Σημίτης 2020, σ. 93). Την ίδια ημέρα συνεχίστηκαν οι διαπραγματεύσεις χωρίς όμως να υπάρχουν σημάδια σύγκλισης των δύο πλευρών. Η Ελλάδα δεν είχε σκοπό να κάνει υποχωρήσεις και δεν επικρατούσε κλίμα αισιοδοξίας. Τελικά, έγινε αποδεκτή μόνο η μία ελληνική θέση που αφορούσε τον οδικό χάρτη και οι άλλες δύο δεν βρήκαν κάποια ανταπόκριση (Σημίτης 2020, σ. 94).

Στις 10 Δεκεμβρίου 1999 έλαβε χώρα το Ευρωπαϊκό συμβούλιο στο Ελσίνκι. Το πρώτο θέμα που συζητήθηκε ήταν η διεύρυνση της Ένωσης και η υποψηφιότητα της Τουρκίας. Η Ελλάδα έκανε γνωστά τα αιτήματά της και τις προϋποθέσεις για να επέλθει οποιαδήποτε συμφωνία (Σημίτης 2020, σ. 94). Οι ενστάσεις της Ελλάδας για αναβάθμιση της Τουρκίας σε υποψήφια προς ένταξη χώρα θα αίρονταν μόνο εφόσον η ενταξιακή πορεία της Κύπρου θα καθορίζονταν ανεξάρτητα από την επίλυση του κυπριακού και θα υπήρχε προοπτική επίλυσης του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας μέσω του Διεθνές Δικαστηρίου σε συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα. Παράλληλα, η Ελλάδα βλέποντας ότι υπήρχε κίνδυνος να μην εισακουσθούν οι θέσεις της, άσκησε περαιτέρω πιέσεις επισημαίνοντας ότι δεν θα δέχονταν την ένταξη των υπόλοιπων κρατών της κεντρικής Ευρώπης και την Μάλτας, που ήταν ήδη υποψήφια προς ένταξη (Συρίγος 2022, σ. 548). Ο Σημίτης, μάλιστα, δήλωσε ότι: «αδυνατώ να συναινέσω στην υποψηφιότητα της Τουρκίας, αν δεν αντιμετωπισθεί θετικά η υποψηφιότητα της Κύπρου». Μετά την δήλωση αυτή το συμβούλιο διακόπηκε. Ακολούθησαν τριμερείς συζητήσεις με την προεδρία για να καταλήξουν σε μια αποδεκτή συμφωνία. Η τουρκική πλευρά αρνούνταν να κάνει οποιαδήποτε υποχώρηση ειδικά όσον αφορά την λύση του κυπριακού. Μετά από επέμβαση του ύπατου εκπρόσωπου της ΕΕ για θέματα εξωτερικής πολιτικής, η Ελλάδα πέτυχε τους σκοπούς της.

6.2 Τα συμπεράσματα της Συνόδου Κορυφής του Ελσίνκι

Η Τουρκία, έχοντας την σύμφωνη γνώμη των δεκαπέντε κρατών-μελών, αναγνωρίστηκε ως υποψήφια χώρα. Στο κείμενο των συμπερασμάτων αναφέρονταν ότι: «Η Τουρκία είναι υποψήφιο κράτος που προορίζεται να προσχωρήσει στην Ένωση με βάση τα ίδια κριτήρια τα οποία ισχύουν για τα λοιπά υποψήφια κράτη» (Συμπεράσματα της Προεδρίας, σημείο 12). Δηλαδή θα έπρεπε να εκπληρώσει τα ίδια κριτήρια όπως και οι άλλες υποψήφιες χώρες και θα ήταν αποδέχτης προενταξιακής βοήθειας της ΕΕ (Rumford 2000, σ. 340). Η ΕΕ ήταν υπεύθυνη να προσεγγίσει (η Τουρκία) τα κριτήρια ένταξης ειδικά όσον αφορά τον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕ «συνέστησε μηχανισμούς παρακολούθησας» (Συρίγος 2022, σ. 551). Διαμορφώθηκε, συνεπώς, ένα πλαίσιο αρχών και όρων που η Τουρκία καλούνταν να υλοποιήσει σύμφωνα με ένα σαφή χρονοδιάγραμμα και ενός μηχανισμού ελέγχου και επιτήρησης (Παπανδρέου Γ. 2020, σ. 118). Πρόκειται για μία διαδικασία που εφαρμόζεται ανεξαιρέτως σε όλες τις υποψήφιες χώρες και αποσκοπεί στο έλεγχο της μετάπτωσης από το ένα στάδιο στο άλλο στην υλοποίηση των συμφωνηθέντων όρων. Με αυτόν τον τρόπο, η ΕΕ επιβλέπει την πρόοδο της προς ένταξης χώρας και σε περίπτωση που δεν τηρεί τον «οδικό χάρτη» των υποχρεώσεων επεμβαίνει και «παγώνει» την διαδικασία. Παράλληλα, η Τουρκία θα συμπεριλαμβάνονταν σε κοινοτικά προγράμματα και οργανισμούς (Rumford 2000, σ. 340) και σημειώθηκε ότι το «αργότερο μέχρι το 2004» η ΕΕ θα επανεξέταζε τα δεδομένα της ενταξιακής πορείας και θα αποφάσιζαν για το μέλλον της στην Ένωση (Σημίτης 2020, σ. 94).

Εικόνα 1: ο Κώστας Σημίτης δίνει το χέρι στον Μπουλέντ Ετζεβίτ επισφραγίζοντας την συμφωνία του Ελσίνκι. Πηγή: (Εξωτερική Πολιτική 2021)

Επίσης, η Τουρκία θα έπρεπε σε εύλογο χρονικό διάστημα να επιλύσει τις συνοριακές τις διαφορές με άλλα κράτη-μέλη με γνώμονα τις αρχές του διεθνούς δικαίου. Σε περίπτωση που δεν συνέβαινε αυτό, θα ήταν υποχρεωτική η προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (Σημίτης 2020, σ. 94). Πιο συγκεκριμένα το σημείο 4 των συμπερασμάτων της προεδρίας του Ελσίνκι επισημαίνει:

«...τα δεκατρία υποψήφια κράτη... συμμετέχουν στη διαδικασία προσχώρησης επί ίσοις όροις... το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τονίζει την αρχή της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών σύμφωνα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και παροτρύνει τα υποψήφια κράτη να καταβάλλουν κάθε προσπάθεια επίλυσης κάθε εκκρεμούς συνοριακής διαφοράς και άλλων συναφών θεμάτων. Αλλιώς, θα πρέπει να φέρουν τη διαφορά ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος. Το αργότερο στα τέλη του 2004, το Ευρωπαϊκό συμβούλιο θα επανεξετάσει την κατάσταση ως προς κάθε εκκρεμή διαφορά, ιδίως όσον αφορά τις επιπτώσεις στην ενταξιακή διαδικασία προκειμένου να προαγάγει την επίλυσή τους μέσω του Διεθνούς Δικαστηρίου...»

Το παραπάνω σημείο δεν απευθύνονταν μόνο στην Τουρκία αλλά και σε όλα τα υποψήφια κράτη. Στην περίπτωση της Ελλάδας αφορούσε τα διμερή προβλήματα με την Τουρκία και κυρίως το ζήτημα της διευθέτησης της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο. Οι δύο χώρες θα έπρεπε να καταβάλλουν κάθε προσπάθεια για να διευθετήσουν τις μεταξύ τους διαφορές. Κατά την διάρκεια αυτήν των τεσσάρων χρόνων, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο θα αξιολογούσε την πρόοδο στην επίλυση «συνοριακών και των άλλων συναφών θεμάτων» (Συρίγος 2022, σ. 550). Εφόσον δεν υπήρχε συμφωνία μεταξύ των δύο χωρών μέχρι το χρονικό όριο που είχε τεθεί (Δεκέμβριος 2004), οι διαφορές θα παραπέμπονταν στο ΔΔΧ (Παπανδρέου Γ. 2022, σ. 119). Κάτι τέτοιο θα απαιτούσε την σύναψη συνυποσχετικού μεταξύ Ελλάδος Τουρκίας, όπου οι δύο χώρες θα προσδιόριζαν επακριβώς τη διαφορά που θα παραπέμπετο στο Διεθνές Δικαστήριο (Συρίγος 2022, σ. 551). Επομένως, η προσφυγή στην Χάγη δεν ήταν μία απλή διαδικασία αφού θα έπρεπε η Τουρκία να δεχθεί υπογράψει το συνυποσχετικό και γενικά να υπάρχει μία κατάσταση «win win».

Επιπλέον, η διατύπωση του σημείου αυτού των συμπερασμάτων και πιο συγκεκριμένα ο όρος «κάθε εκκρεμή συνοριακή διαφορά και άλλα συναφή θέματα» μπορούσε να δημιουργήσει παρερμηνείες ως προς το εύρος των θεμάτων που αναφέρονταν (Συρίγος 2022, σ. 550). Δεν αναφερόταν μόνο σε ένα θέμα αλλά σε πολλά. Με τον όρο «συνοριακή διαφορά» θα μπορούσε να εννοηθεί όχι μόνο το ζήτημα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας αλλά και η επέκταση των

χωρικών υδάτων, οι «γκρίζες ζώνες», η διαφορά μεταξύ των δέκα μιλίων εθνικού εναέριου χώρου και των έξι μιλίων χωρικών υδάτων, τα όρια του FIR Αθηνών... Ο άλλος αδιευκρίνιστος όρος «και άλλα συναφή ζητήματα» θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο εκμετάλλευσης της Τουρκίας και να τον ταυτίσει με την αποστρατικοποίηση των νησιών (Συρίγος 2022, σ. 550). Από την δεκαετία του 1990, η Τουρκία θεωρούσε την στρατικοποίηση των νησιών ως παραβίαση της συνθήκης της Λωζάνης (1923) και των Παρισίων (1947). Η παρερμηνεία αυτή θα μπορούσε να δημιουργήσει προβλήματα στην ελληνική πλευρά εάν η Τουρκία έθετε το ζήτημα της αποστρατικοποίησης των νησιών ή των «γκρίζων ζωνών» ενώπιον του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και το συμπεριλάμβανε σε ένα συνυποσχετικό για την προσφυγή στο ΔΔΧ.

Όσον αφορά το ζήτημα της υποψηφιότητας της Κύπρου, η ελληνική πλευρά έπεισε τους εταίρους ότι η μη αποδέσμευση αυτού θα καθιστούσε τον Πρόεδρο της λεγόμενης «Τουρκικής Δημοκρατίας της βόρειας Κύπρου (ΤΔΒΚ)» ικανό να διαμορφώνει τις εξελίξεις (Σημίτης 2020, σ. 95). Θα μπορούσε να χρησιμοποιεί τον περιορισμό αυτό εκβιαστικά και να κρατά έτσι την ενταξιακή πορεία της Κύπρου στα χέρια του (Σημίτης 2020, σ. 95). Το Συμβούλιο αποδέχτηκε τον συλλογισμό αυτό και συμπεριέλαβε στα συμπεράσματα την αποσύνδεση της ένταξης της Κύπρου από την επίλυση του πολιτικού προβλήματος της μεγαλονήσου.

«...Το Ευρωπαϊκό συμβούλιο τονίζει ότι η πολιτική επίλυση του προβλήματος θα διευκόλυνε την προσχώρηση της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εάν μέχρι την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων προσχώρησης της Κύπρου δεν έχει επιτευχθεί λύση (στο Κυπριακό), η απόφαση του συμβουλίου όσον αφορά την προσχώρηση θα ληφθεί υπόψιν χωρίς το ανωτέρω να αποτελεί προϋπόθεση. Εν προκειμένω, το Συμβούλιο θα λάβει υπόψη όλα τα σχετικά στοιχεία» (Συμπεράσματα προεδρίας Ελσίνκι, σημείο 9β).

Η Ελλάδα επί πολλά χρόνια τόνιζε ότι η λύση του Κυπριακού δεν πρέπει να αποτελεί προϋπόθεση για την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ. Το Συμβούλιο αποδέχτηκε την θέση αυτή και η Κυπριακή Δημοκρατία έθετε πλέον την επίλυση του κυπριακού σε ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Παρόλο που η Τουρκία αναβαθμιζονταν σε υποψήφια χώρα, τα συμπεράσματα του Ελσίνκι εξόργισαν την τουρκική Κυβέρνηση (Συρίγος 2022, σ. 552). Η τουρκική αντιπροσωπία αποχώρησε απειλώντας με μία δεύτερη κρίση παρόμοια με αυτήν μετά την Σύνοδο του Λουξεμβούργου (Σημίτης 2020, σ. 95). Η Τουρκία θεώρησε ως απαράδεκτη την δυνατότητα εντάξεως της Κύπρου στην ΕΕ (Συρίγος 2022, σ. 552). Η ΕΕ, με τον φόβο η Τουρκία να απορρίψει τα συμπεράσματα,

έστειλε αντιπροσωπεία υψηλόβαθμων αξιωματούχων⁹ στην Τουρκία για να αντιστρέψουν το κλίμα. Τελικά έπεισαν την τουρκική πλευρά ότι έπρεπε να αποδεχτεί τις αποφάσεις του Ελσίνκι και τις μετέφρασε εν γένει ως τουρκική διπλωματική νίκη (Συρίγος 2022, σ. 552). Η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας είχε ξεκινήσει και οι όροι που αφορούσαν το Αιγαίο ήταν εύκολα διαχειρίσιμοι. Οι αποφάσεις προέβλεπαν την χρηματοδοτική στήριξη της Τουρκίας στο πλαίσιο την προενταξιακής διαδικασίας (Σημίτης 2020, σ. 95). Όσον αφορά την Κύπρο, η Τουρκία δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένη από το αποτέλεσμα. Το Ελσίνκι έφερε την επαναπροσέγγιση στις σχέσεις των δύο χωρών και αποτέλεσε την βάση για την επίλυση των διαφορών τους στο ευρωπαϊκό πλαίσιο και την περαιτέρω συνεργασία σε τομείς όπως η οικονομία, ο τουρισμός, η ενέργεια και ο πολιτισμός.

⁹ Ο κ. Σολάνα, Υπάτος Εκπρόσωπος Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας της ΕΕ, το ίδιο απόγευμα θα μετέβαινε αεροπορικώς στην Τουρκία ενώ ο κ. Λίπονεν θα έστελνε επιστολή που θα καθυσχάζε την Τουρκική κυβέρνηση (Σημίτης 2020, σ. 95).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η μετά Ελσίνκι εποχή

Τα χρόνια που ακολούθησαν μετά το Ελσίνκι, έγιναν σημαντικά βήματα μεταξύ των δύο χωρών που ολοκλήρωσαν την επαναπροσέγγιση που είχε ξεκινήσει από πριν. Η Ελλάδα θεωρούσε την κοινωνικοποίηση της Τουρκίας στις ευρωπαϊκές αξίες και νόρμες ως μέρος της στρατηγικής της. Η στρατηγική της μετουσιώθηκε από τα συνεχή βέτο σε μία εναλλακτική στρατηγική που θα προσέφερε ανταμοιβές στην Τουρκία εφόσον και αυτή τηρούσε κάποιους συγκεκριμένους όρους (Grigoriadis 2020, σ. 5). Μία Τουρκία ενισχυμένη με την προοπτική ένταξης θα μπορούσε να δημιουργήσει προϋποθέσεις για την εύρεση λύσεων στις διαμάχες της με την Ελλάδα καθώς και στο ζήτημα της Κύπρου. Ωστόσο, για να συζητηθούν τα θέματα αυτά (τα λεγόμενα «υψηλής πολιτικής»), θα έπρεπε πρώτα να έχει ριζώσει η εμπιστοσύνη μεταξύ των δύο πλευρών. Έτσι και πραγματοποιήθηκαν εκ νέου διαπραγματεύσεις σε θέματα «χαμηλής πολιτικής» που οδήγησαν στην σύναψη ενός αριθμού διμερών συμφωνιών (Σημίτης 2020, σ. 97). Σημαντική ήταν η συμβολή του Γιώργου Παπανδρέου στην επίτευξη των συμφωνιών αυτών ο οποίος επισκέφτηκε την Τουρκία τον Ιανουάριο του 2000. Λίγες μέρες αργότερα ακολούθησε και η επίσκεψη του ομολόγου του Ισμαήλ Τζέμ στην Αθήνα. Στις συναντήσεις αυτές υπεγράφησαν εννέα συμφωνίες επί θεμάτων «low politics» ή «low confrontation» (Ντόκος 2004, σ. 124)¹⁰. Τα θέματα αυτά περιλάμβαναν κυρίως μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης και πιο συγκεκριμένα το εμπόριο, τον τουρισμό, την αποφυγή διπλής φορολογίας, τον πολιτισμό, το περιβάλλον, την επανεισδοχή μεταναστών, το οργανωμένο έγκλημα, την παράνομη μετανάστευση, την διακίνηση ναρκωτικών και την τρομοκρατία (Συρίγγος 2022, σ. 554· Ντόκος 2004, σ. 124). Δημιουργήθηκαν εκατοντάδες δίκτυα τόσο σε επίπεδο κοινωνίας πολιτών όσο και σε τοπικής αυτοδιοίκησης. Κάλυπταν πολλαπλούς τομείς, από τον πολιτισμό μέχρι το εμπόριο και τον αθλητισμό (Παπανδρέου Γ. 2021, σ. 121). Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις βελτιώθηκαν περαιτέρω με την αλλαγή του πολιτικού σκηνικού στην Τουρκία στις αρχές του 2000 (Σημίτης 2020, σ. 97).

¹⁰ Για περισσότερα σχετικά με τις συμφωνίες βλ. Συρίγγος (2022) σ.553.

7.1 Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης

Τα συγκεκριμένα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης (ΜΟΕ) δεν ήταν κάτι που γινόταν για πρώτη φορά. Ήταν κάτι που είχε δοκιμαστεί και στο παρελθόν. Η πρώτη προσπάθεια οικοδόμησης μέτρων εμπιστοσύνης χρονολογείται στο 1930, με την υπογραφή του πρωτοκόλλου περιορισμού των εξοπλισμών στον κλάδο του ναυτικού. Επόμενη επιτυχημένη απόπειρα ήταν η συμφωνία Παπούλια-Γιλμάζ το 1988 η οποία αφορούσε την μη διεξαγωγή ασκήσεων κατά τους θερινούς μήνες (Συρίγος 2022, σ. 556). Άλλη μία προσπάθεια με πιο πενιχρά αποτελέσματα ήταν το 1997 στα πλαίσια του NATO (Grigoriadis 2012, σ. 123). Η περίοδος 2000-2010 μπορεί να θεωρηθεί η περίοδος που Ελλάδα και Τουρκία αναζήτησαν ΜΟΕ για την επιστέγαση της επαναπροσέγγισης που είχε ξεκινήσει μεταξύ τους. Σκοπός τους ήταν να αποκλιμακώσουν την ένταση μεταξύ τους και να αποφύγουν ένα ενδεχόμενο θερμό επεισόδιο. Η γνώση των δυνατοτήτων της άλλης πλευράς σε συνδυασμό με τις κινήσεις καλή θελήσεως θα μπορούσαν να μετατρέψουν το κλίμα καχυποψίας σε κλίμα αμοιβαίας κατανόησης και εμπιστοσύνης. Σε επίπεδο κοινωνίας, τα ΜΟΕ θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην αλληλοκατανόηση των δύο πλευρών και να ενισχύσουν την συνεργασία και το αίσθημα ασφάλειας.

Τα πιο χαρακτηριστικά ΜΟΕ που υιοθετήθηκαν είναι τα εξής:

- Η εφαρμογή απευθείας διαύλων επικοινωνίας μεταξύ των υπουργών εξωτερικών, υπουργών άμυνας καθώς και των αρχηγών των γενικών επιτελείων. Η απευθείας σύνδεση των υπουργών εξωτερικών συμφωνήθηκε στην πραγματικότητα μεταξύ του Γ. Παπανδρέου και του Τζέμ την άνοιξη του 2001.
- Η εφαρμογή της συμφωνίας Παπούλια-Γιλμάζ και η χρήση της για περαιτέρω συζητήσεις.
- Η έγκαιρη και αμοιβαία γνωστοποίηση όλων των εθνικών ασκήσεων για την αποφυγή εντάσεων και επεισοδίων.
- Η παρακολούθηση μεγάλων εθνικών ασκήσεων από αξιωματικούς της άλλης χώρας.
- Η από κοινού περιβαλλοντική διαχείριση του ποταμού Έβρου για να αποφευχθεί η ρύπανσή του.
- Η στρατιωτική εξωστρέφεια που επιτυγχάνονταν με τις αμοιβαίες επισκέψεις αξιωματικών (Συρίγος 2022, σ. 556· Ντόκος 2004 σσ. 130-131)

Ωστόσο υπήρχαν και ΜΟΕ που δεν έγιναν αποδεκτά από την μία ή την άλλη πλευρά. Χαρακτηριστικά είναι το ΜΟΕ που προσπάθησε να εφαρμόσει η τουρκική πλευρά προκειμένου να αποκτήσει ένα πλεονέκτημα έναντι της ελληνικής. Ειδικά στο Αιγαίο υπήρχαν απόψεις στις οποίες παραδοσιακά και οι δύο πλευρές διαφωνούσαν, οπότε τα ΜΟΕ θα δέχονταν τον αντίλογο της αντίπαλης πλευράς. Αυτές αφορούσαν την ανταλλαγή στοιχείων για τις προγραμματισμένες πτήσεις στον διεθνή εναέριο χώρο στο Αιγαίο, την θεσμοθέτηση των επιτρεπόμενων και απαγορευμένων ζωνών στο Αιγαίο και την ακύρωση του *casus belli* για λόγους που δεν αφορούσαν την εδαφική ακεραιότητα¹¹.

Γενικά τα ΜΟΕ, δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για να γνωρίσει η μία πλευρά την άλλη και για την εγκαθίδρυση δεσμών εμπιστοσύνης. Έτσι, η αλληλεπίδραση έγινε πολύ ευκολότερη και οδήγησε στην ενίσχυση και των οικονομικών σχέσεων μεταξύ τους.

7.2 Οικονομικές σχέσεις Ελλάδας Τουρκίας

Οι διμερείς οικονομικές σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας εκτοξεύτηκαν μετά την σύνοδο του Ελσίνκι και αποτέλεσαν την πρακτική της επαναπροσέγγισης των δύο χωρών (Grigoriadis 2010). Στον τομέα αυτό υπήρχε μεγάλο πρόβλημα μετά την μεταπολεμική περίοδο. Από το 1950 και μετά οι εμπορικές σχέσεις των δύο χωρών είχαν σχεδόν μηδενιστεί εξαιτίας του κυπριακού. Η ένταση που είχε προκληθεί μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο είχε σταθεί ως εμπόδιο στην σύναψη οικονομικών σχέσεων. Κατά την συνάντηση Παπανδρέου-Οζάλ στο Νταβός της Ελβετίας το 1988, δημιουργήθηκαν ιδιωτικές δομές από επιχειρηματίες που οδήγησαν στην έναρξη οικονομικών συνεργασιών μεταξύ Ελλάδας Τουρκίας (Συρίγος 2022, σ. 567). Παρόλα αυτά, ο όγκος των οικονομικών συναλλαγών ήταν περιορισμένος (1989: περίπου 300 εκατ. δολάρια, 1999: 670 εκατ. δολάρια) (Συρίγος 2022, σ. 567). Μετά την σύνοδο του 1999, η οικονομική αλληλεπίδραση αποτέλεσε πρωταρχική προτεραιότητα για τις κυβερνήσεις των δύο χωρών. Αυξήθηκαν σημαντικά οι επιχειρηματικές επαφές μεταξύ τους και δημιουργήθηκαν ευκαιρίες επένδυσης που εκμεταλλεύτηκαν και οι δύο πλευρές. Για την ενίσχυση του σκοπού αυτού, υπογράφηκαν μεταξύ του 2000-2003 τρεις συμφωνίες που δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για την οικονομική εξωστρέφεια¹² (Συρίγος 2022, σ.567).

¹¹ Για περισσότερα βλ. (Συρίγος 2022, σ. 557· Ντόκος 2004 σ. 130-131)

¹² 1. Συμφωνία για την αμοιβαία προώθηση των επενδύσεων (20 Ιανουαρίου 2000, Άγκυρα). 2. Συμφωνία για οικοδόμηση συνεργασίας (4 Φεβρουαρίου 2000, Αθήνα). 3. Συμφωνία για την αποφυγή διπλής

Το εμπόριο Ελλάδας Τουρκίας περίπου υπερδιπλασιάστηκε το 2000 σε σχέση με το προηγούμενο έτος κάτι που συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια (Συρίγος 2022, σ. 571). Από τα 273,8 εκατ. δολάρια το 1993 έφτασε στα 3212.8 εκατ. δολάρια το 2007 (Grigoriadis 2020, σ. 7). Το 2008 υπολογίζεται ότι ο όγκος του διμερούς εμπορίου έφτασε σε ανώτατο επίπεδο. Οι τουρκικές εξαγωγές αποτελούσαν το μεγαλύτερο όγκου αυτού. Σε τέσσερα χρόνια από το 1999 μέχρι το 2002 οι ελληνικές εισαγωγές από την Τουρκία αυξήθηκαν κατά 50%¹³ (Evin 2004, σ. 15). Από τα 430 εκατ. δολάρια το 2000 ανέβηκαν στα 1670 εκατ. δολάρια το 2007 (Συρίγος 2022, σ. 571). Από την άλλη πλευρά, οι ελληνικές εξαγωγές στην Τουρκία δεν επηρεάστηκαν σε τόσο μεγάλο βαθμό από την επαναπροσέγγιση των σχέσεων των δύο χωρών. Παρόλο που υπήρχε η αντίληψη ότι η Τουρκία αποτελούσε εξαιρετική αγορά για τα ελληνικά προϊόντα, οι ελληνικές εταιρίες αντιμετώπισαν σημαντικά προβλήματα στην προώθηση των προϊόντων τους (Συρίγος 2022, σ. 571). Οι ελληνικές εξαγωγές το 2005 ήταν σε χαμηλότερα επίπεδα σε σχέση με το 2000 ενώ διπλασιάστηκαν το 2010. Το συνολικό εμπορικό ισοζύγιο μεταξύ των δύο χωρών ισορροπούσε προς την πλευρά της Τουρκίας (Evin 2004, σ. 15). Αποκορύφωμα της οικονομικής αλληλεπίδρασης των δύο χωρών ήταν η απόκτηση στις 3 Απριλίου 2006 της 8^{ης} μεγαλύτερης τουρκικής τράπεζας, της Finansbank από την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (Grigoriadis 2011). Επρόκειτο για την μεγαλύτερη ξένη επένδυση που έγινε ποτέ από ελληνική εταιρία και την μεγαλύτερη «ξένη απευθείας επένδυση» που έγινε στην Τουρκία εκείνη την χρονιά (Grigoriadis 2011, σ.1)

Εμπόριο Ελλάδος-Τουρκίας και εμπορικό ισοζύγιο σε εκατ. €

Έτος	Ελληνικές εξαγωγές προς Τουρκία	Τουρκικές εξαγωγές προς Ελλάδα	Ισοζύγιο για την Ελλάδα
1995	165 εκατ. €	159 εκατ. €	6 εκατ. €
1998	308 εκατ. €	330 εκατ. €	-22 εκατ. €
1999	316 εκατ. €	352 εκατ. €	-36 εκατ. €

φορολογίας αναφορικά με τους φόρους εισοδήματος (3 Δεκεμβρίου 2003, Άγκυρα). (Συρίγος 2022, σσ. 567-568)

¹³ Η ανοδική τάση των ελληνικών εισαγωγών από την Τουρκία δεν ήταν κάτι το καινούριο. Στην πραγματικότητα οι ελληνικές εισαγωγές από την Τουρκία είχαν αυξηθεί περαιτέρω την δεκαετία του 1990 σε σχέση με μετά το 1999. Συγκεκριμένα την περίοδο 1994 με 1998, οι τουρκικές εξαγωγές στην Ελλάδα είχαν αυξηθεί κατά 119%.

2000	632 εκατ. €	428 εκατ. €	204 εκατ. €
2001	393 εκατ. €	563 εκατ. €	-170 εκατ. €
2002	368 εκατ. €	645 εκατ. €	-277 εκατ. €
2003	468 εκατ. €	779 εκατ. €	-311 εκατ. €
2004	552 εκατ. €	993 εκατ. €	-441 εκατ. €
2005	754 εκατ. €	958 εκατ. €	-204 εκατ. €
2006	848 εκατ. €	1326 εκατ. €	-478 εκατ. €

Πίνακας 1 Τα δεδομένα έχουν αντληθεί από Συρίγο (2022), σ. 571¹⁴

Άλλος ένας τομέας ο οποίος άνθησε μετά το Ελσίνκι ήταν ο τουρισμός. Παραδοσιακά ο τουρισμός αποτελεί σημαντικό ποσοστό του ΑΕΠ και των δύο χωρών με αποτέλεσμα και οι δύο οικονομίες να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από αυτόν. Ο αριθμός των Ελλήνων τουριστών που ανέκαθεν επισκέπτονταν την Τουρκία και ειδικότερα την Κωνσταντινούπολη άρχισε να πολλαπλασιάζεται μετά το 1999. Μέσα στην δεκαετία του 2000 αυξήθηκε από τις 150.000 στις 700.000 (Συρίγος 2022, σ. 569). Η Τουρκία μετατράπηκε στον δημοφιλέστερο προορισμό για τους Έλληνες οι οποίοι δεν επέλεγαν μόνο την Κωνσταντινούπολη αλλά και άλλες περιοχές της Τουρκίας με τις οποίες είχαν ρίζες. Από την άλλη πλευρά, ο αριθμός των τούρκων τουριστών στην Ελλάδα ήταν παραδοσιακά περιορισμένος. Μετά το 1999, ο αριθμός αυξήθηκε από τις 50.000 που ήταν την δεκαετία του 1990 στις 200.000 και κυμαίνονταν στα ίδια επίπεδα για μία δεκαετία περίπου (Συρίγος 2022, σ. 569). Σημαντικό εμπόδιο στην περαιτέρω ενίσχυση του τουρισμού από την Τουρκία στην Ελλάδα αποτέλεσαν οι χρονοβόρες διαδικασίες για την «έκδοση προξενικής θεωρήσεως» δεδομένου ότι η είσοδος στην Ελλάδα συνεπάγεται και με είσοδο στην χώρα Σέγκεν¹⁵ (Συρίγος 2022, σ.569). Το κλίμα που δημιούργησε το Ελσίνκι έδωσε την ευκαιρία στις πολίτες των δύο χωρών να επισκεφτούν την γειτονική τους χώρα και να την γνωρίσουν καλύτερα.

¹⁴ Τα στοιχεία έχουν ληφθεί από την Ελληνική Στατιστική αρχή και την EUROSTAT. Όπου υπήρχαν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους έχουν επιλεγεί τα στοιχεία της EUROSTAT (Συρίγος 2022, σ. 570).

¹⁵ Άλλοι αποτρεπτικοί παράγοντες ήταν η υποχρεωτική καταβολή τέλους 50 δολαρίων στις τουρκικές αρχές σε όσους τούρκους επιθυμούσαν να ταξιδέψουν στο εξωτερικό καθώς το ακριβότερο κόστος ζωής στην Ελλάδα σε σχέση με την Τουρκία (Συρίγος 2022, σ.569).

Επισκέψεις Ελλήνων και Τούρκων εκατέρωθεν

Έτος	Έλληνες τουρίστες στην Τουρκία	Τούρκοι τουρίστες στην Ελλάδα
1996	147.553	47.416
1999	146.844	80.502
2000	218.093 (+49%)	133.954 (+66%)
2001	189.028 (-19%)	114.354 (-15%)
2002	280.033 (+48%)	139.018 (+22%)
2003	393.399 (+40%)	143.536 (+3%)
2004	491.300 (+25%)	201.816 (+41%)
2005	584.784 (+19%)	181.308 (-10%)
2006	412.819 (-29%)	180.755 (-0,3%)

Πίνακας 2 Τα δεδομένα έχουν αντληθεί από Συρίγος (2022) σ. 570. Ο αριθμός των τούρκων επισκεπτών είναι μόνο ενδεικτικός για τους λόγους που αναφέρονται στην υποσημείωση.¹⁶

Επιπλέον, η ενέργεια ήταν άλλος ένας σημαντικός τομέας συνεργασίας των δύο χωρών. Την δεκαετία του 1990 η ενεργειακή συνεργασία Ελλάδας και Τουρκίας ήταν σε περιορισμένο επίπεδο. Η επαναπροσέγγιση έδειξε ότι οι δύο χώρες μπορούν να αποκομίσουν αμοιβαία οφέλη και στον τομέα την ενέργειας (Grgoriadis 2020, σ. 7). Η ενέργεια θα μπορούσε να καταστεί από μέσο δημιουργίας θερμών επεισοδίων σε μέσο ειρήνευσης. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ενδιαφέρον και την ανάγκη της Ευρώπης να αποκτήσει πρόσβαση στο φυσικό αέριο της Κασπίας και της Μέσης Ανατολής με σκοπό να ανεξαρτητοποιηθεί ενεργειακά από την Ρωσία έδωσε την ευκαιρία και κατέστησε την Ελλάδα ως σημαντικό σταθμό για την μεταφορά φυσικού αερίου από την Τουρκία στην Ευρώπη. Έτσι, αποφασίστηκε η κατασκευή ενός αγωγού που θα έφερνε το φυσικό αέριο του Αζερμπαϊτζάν από την Τουρκία στην Ελλάδα και από εκεί στη Ιταλία και στις βαλκανικές χώρες (Grigoriadis 2011, σ.124). Η πρωτοβουλία αυτή αποδείκνυε ότι η Ελλάδα και η Τουρκία, παρά το πλούσιο συγκρουσιακό παρελθόν τους, μπορούσαν να αποτελέσουν τους προμηθευτές της ενεργειακής ασφάλειας στην Ευρώπη μέσω της συνεργασίας τους (Grigoriadis 2020, σ. 8). Στο πλαίσιο αυτό, το πρώτο έργο θα ήταν «The Interconnector Turkey-Greece-Itali

¹⁶Τα στοιχεία για τους έλληνες τουρίστες στην Τουρκία προέρχονται από την στατιστική υπηρεσία της Τουρκίας. Τα στοιχεία για τους τούρκους τουρίστες στην Ελλάδα προέρχονται αντίστοιχα από την Ελληνική στατιστική αρχή. Ωστόσο, δεν είναι σίγουρο πόσοι τούρκοι υπήκοοι χρησιμοποίησαν την Ελλάδα μόνο για διέλευση και πόσοι την επισκέφτηκαν πραγματικά για τουριστικούς σκοπούς (Συρίγος 2022, σ. 570).

(ITGI)» ο οποίος αποσκοπούσε στην διασύνδεση της Τουρκίας με την Ιταλία μέσω της Ελλάδας (Grigoriadis 2011, σ. 124). Το δεύτερο θα ήταν ο «Trans Adriatic Pipeline (TAP)» που θα μετέφερε φυσικό αέριο από την Τουρκία στην Ιταλία μέσω της Ελλάδας και της Αλβανίας. Η υλοποίηση των δικτύων αυτών επιτεύχθηκε το 2007 και επέτρεψε την εξαγωγή φυσικού αερίου από το Αζερμπαϊτζάν στην Ελλάδα. Τα έργα αυτά είχαν καταλυτική σημασία για την ενεργειακή ασφάλεια στην Ευρώπη αφού μετέφεραν μη ρωσικό φυσικό αέριο στην ευρωπαϊκή αγορά (Grigoriadis 2011, σ.125).

Οι παραπάνω εξελίξεις στην οικονομία, στον τουρισμό, στην ενέργεια καθώς και σε άλλους τομείς όπως αυτών των δικαιωμάτων των μειονοτήτων ήταν μία από τις ελληνικές επιδιώξεις της απόφασης του Ελσίνκι. Ο επόμενος τομέας που θα αντιμετώπιζε και τις μεγαλύτερες προκλήσεις ήταν επίλυση των διμερών ζητημάτων Ελλάδας και Τουρκίας. Η απόφαση του 1999 τόνιζε ότι οι δύο χώρες θα πρέπει να αναζητήσουν «ειρηνικές» λύσεις για τις διμερείς τους διαφορές και τους έθετε χρονικό περιθώριο μέχρι το 2004. Αν δεν τα κατάφερναν μέχρι τότε, τα θέματα αυτά θα παραπέμπονταν στο Διεθνές Δικαστήριο. Η διαδικασία διαλόγου των δύο χωρών θα ξεκινούσε τον Φεβρουάριο του 2002 στην Κωνσταντινούπολη και ονομάστηκε «διερευνητικές συνομιλίες» (Συρίγος 2022, σ. 577). Οι συνομιλίες αυτές ήταν απόρροια της απόφασης του Ελσίνκι και θα αποτελούσε το μέσο για την επίλυση ανεπίλυτων μέχρι τότε ζητημάτων στον χώρο του Αιγαίου.

7.3 Οι διερευνητικές συνομιλίες 2002-2003

Οι διερευνητικές επαφές του 2002-2003 δεν ήταν η πρώτη προσπάθεια προσέγγισης της διένεξης του Αιγαίου με την προοπτική επίλυσης της κύριας διαφοράς, αυτή της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας. Είχε επιχειρήσει να κάνει διάλογο με την Τουρκία και η κυβέρνηση Κωσταντίνου Καραμανλή το 1976-1981 (Ηρακλείδης 2020, σσ. 92-94). Οι συνθήκες τότε εξαιτίας της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο και τις αναθεωρητικές διεκδικήσεις και απειλές της Τουρκίας στο Αιγαίο ήταν εξαιρετικά δυσχερείς (Λιάκουρας 2020, σ. 207). Ήταν η εποχή που η Ελλάδα αποσκοπούσε να ενταχθεί στην τότε ΕΟΚ και οι συγκεκριμένες συνομιλίες αποτελούσαν δείγμα καλής θέλησης και απόπειρας διασφάλισης της Ελλάδας έναντι των τουρκικών διεκδικήσεων και μονομερών ενεργειών (Λιάκουρας 2020, σ. 207). Στις πρώτες διερευνητικές επαφές του 1976-1981, η τουρκική θέση συνοψίζονταν στην επίλυση των διμερών διαφορών σε διμερές καθαρά επίπεδο (ευθυδικία ή ελάχιστη χρήση του διεθνούς δικαίου) και στην συνεκμετάλλευση της υφαλοκρηπίδας ενώ η ελληνική στην επίλυση των διαφορών μέσω δικαστηρίου (κατά προτίμηση το Διεθνές Δικαστήριο) και απόρριψη της συνεκμετάλλευσης (μόνο οριοθέτηση) (Ηρακλείδης 2020, σ. 94).

Παρόμοια τακτική ακολουθήθηκε μετά το τέλος της δεκαετίας του 1980 και καθ' όλη τη δεκαετία του 1990 με σειρά συναντήσεων μεταξύ των γενικών γραμματέων και των δύο υπουργείων εξωτερικών. Η σύσταση της «ομάδας των σοφών» και η αναζήτηση τομέων σύγκλισης μέσω του διαλόγου μετά την κρίση των Ιμίων δεν είχε αποδώσει καρπούς (Λιάκουρας 2020, σ. 208). Τα συμπεράσματα του Ελσίνκι ώθησαν στις δύο πλευρές να διευθετήσουν τις εκκρεμότητές τους που αφορούσαν τις συνοριακές τους διαφορές. Η απόφαση του Ελσίνκι συνέβαλε στην έναρξη μίας φάσης «προ-διαπραγμάτευσης» που ονομάστηκε και ως κύκλος «διερευνητικών επαφών» μεταξύ Ελλάδας Τουρκίας (Λιάκουρας 2020, σ. 208) που είχαν ως σκοπό να προλειάνουν το έδαφος για τις επίσημες διαπραγματεύσεις που θα ακολουθούσαν (Ροζάκης 2020, σ. 163).

Μετά από συμφωνία των δύο υπουργών εξωτερικών, το 2002 ξεκίνησε η διαδικασία διαλόγου με συγκεκριμένους όρους (Συρίγος 2022, σ. 576). Η πρώτη φάση των συνομιλιών θα περιλάμβανε το διαδικαστικό πλαίσιο. Με πρωτοβουλία του υπουργού εξωτερικών Γιώργου Παπανδρέου προηγήθηκε στην ελληνική βουλή ενημέρωση και ακρόαση με θέμα τις διερευνητικές. Εκεί ανακοινώθηκαν και ορίστηκαν οι αντιπρόσωποι που θα υπερασπίζονταν τις ελληνικές θέσεις (Λιάκουρας 2020, σ. 210). Οι δύο πλευρές είχαν χρόνια να συνομιλήσουν στην ουσία να συνομιλήσουν για τα ελληνοτουρκικά. Οπότε πριν προχωρήσουν σε οποιαδήποτε διαπραγμάτευση, θα έπρεπε να προηγηθεί μια διαδικασία ανταλλαγής απόψεων και ανεύρεσης τομέων σύγκλισης (Συρίγος 2022, σ. 578). Οι διερευνητικές συνομιλίες θα παρείχαν το κατάλληλο πλαίσιο για να κατανοήσει η μία πλευρά τις προθέσεις και τις αντιλήψεις της άλλης και συγχρόνως θα προετοίμαζαν το έδαφος για μία επίσημη διαπραγμάτευση όσον αφορά την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στο Αιγαίο. Όπως αναφέρει και Λιάκουρας (2020) «επρόκειτο για εμπιστευτικές συνομιλίες¹⁷ που δεν αποτελούν διαπραγματεύσεις, αλλά μια *ad referendum* ανταλλαγή απόψεων». Έδιναν την ευκαιρία για εποικοδομητική συζήτηση πάνω σε θέματα μείζονος σημασίας κάτι που και οι δύο πλευρές είχαν ανάγκη για προχωρήσουν στην επίλυσή τους.

Οι στόχοι του Τουρκίας ταυτίζονταν με την παραδοσιακή πολιτική της, δηλαδή την επίλυση των ελληνοτουρκικών μέσα από τον διμερή διάλογο. Παράλληλα, αποσκοπούσε στην συζήτηση του συνόλου του θεμάτων που την ενδιέφεραν και στην «εφ' όλης της ύλης διαπραγμάτευση με την

¹⁷ Από την ελληνική πλευρά, τα πρακτικά των συνομιλιών γίνονταν γνωστά μόνο στον πρωθυπουργό, τον υπουργό εξωτερικών και τους εκάστοτε διαπραγματευτές. Τον απόρρητο χαρακτήρα των διερευνητικών συνομιλιών μαρτυρεί το γεγονός ότι το 2004 οι τούρκοι διπλωμάτες δεν είχαν ενημερώσει τις ΗΠΑ για το ακριβές αντικείμενο των συνομιλιών (Συρίγος 2022, σ. 578).

Ελλάδα» (Συρίγος 2022, σ. 580). Με αυτόν τον τρόπο θα ήταν πιο εύκολη η υπεράσπιση των διεκδικήσεών της και η αναθεώρηση του καθεστώτους στο Αιγαίο.

Στόχος της ελληνικής πλευράς ήταν να εισέλθει στις διαπραγματεύσεις με μόνο θέμα την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδα (Λιάκουρας 2020, σ. 212). Αρχικά θα εφαρμόζε μία περιορισμένη επέκταση των χωρικών υδάτων σε συγκεκριμένες περιοχές ή όπως αλλιώς αναφέρεται «επιλεκτική επέκταση», «μερική επέκταση» ή «επιλεκτική διαφοροποίηση». Όσες περιοχές έμεναν εκτός χωρικών υδάτων θα συμπεριλαμβάνονταν στην λύση για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας (Συρίγος 2022, σ. 580). Έπειτα, θα ξεκινούσαν οι προσπάθειες για την επίτευξη συμφωνίας για ζήτημα της υφαλοκρηπίδας και την σύνταξη συνυποσχετικού. Σε περίπτωση που τα δύο μέρη δεν κατέληγαν σε συμφωνία, θα υπέγραφαν συνυποσχετικό και η υπόθεση θα παραπέμπονταν στο Διεθνές Δικαστήριο. Η ελληνική πλευρά επιδίωκε να λύσει σε διμερές επίπεδο όσο τον δυνατόν περισσότερα θέματα προκειμένου «να μειωθεί η ύλη της δικαστικής παραπομπής στα θέματα οριοθέτησης. Θα έπρεπε να αποφευχθεί η πιθανότητα να υπάρξει πρόβλεψη ότι είναι δυνατόν, με βάση τη συμφωνία, κάθε ένα μέρος να παραπέμψει μονομερώς και το άλλο μέρος να ακολουθήσει ως διάδικο» (Λιάκουρας 2020, σ. 212). Επικρατούσε η αντίληψη ότι η εμπλοκή του Διεθνούς Δικαστηρίου στις ελληνοτουρκικές διαφορές πρέπει να είναι όσο τον δυνατόν μικρότερη. Σημείο ιδιαίτερης σημασίας ήταν το ζήτημα των «γκρίζων ζωνών». Η Ελλάδα ήλπιζε ότι μετά την περιορισμένη επέκταση των χωρικών υδάτων η Τουρκία θα εγκατέλειπε τις «γκρίζες ζώνες». Αν δεν συνέβαινε αυτό μέχρι το 2004, η ΕΕ θα πίεζε την Τουρκία να υποχωρήσει στις εδαφικές τις διεκδικήσεις εκμεταλλεύομενη τις διαπραγματεύσεις για την υποψηφιότητά της (Συρίγος 2022, σ. 580).

Οι διερευνητικές διατηρούν εν μέρη έναν ανεπίσημο χαρακτήρα που παίζει όμως καθοριστικό ρόλο για την διαμόρφωση του αντικείμενου των διαπραγματεύσεων (Λιάκουρας 2020, σ. 213). Οι δύο πλευρές ανταλλάσσουν απόψεις οι οποίες διατυπώνονται σε ανεπίσημα έγγραφα. Έτσι οι διερευνητικές δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα αλλά δίνουν έμφαση στην αναζήτηση τομέων σημείων σύγκλισης. Στις διερευνητικές συνομιλίες του 2002-2003, δόθηκε η ευκαιρία στην τουρκική πλευρά να παραθέσει τις απόψεις της για θέματα μείζονος σημασίας που ελλείπει ουσιαστικού διαλόγου δεν είχαν εκδηλωθεί. Η Τουρκία επέδειξε στάση συνεργασίας και κατανόησης (Λιάκουρας 2020, σ. 214). Οι μονομερείς δηλώσεις και οι παραβατικές ενέργειες αντικαταστάθηκαν από τον διάλογο ο οποίος αποτελούσε το καλύτερο μέσο για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού.

Στην πρώτη φάση των διερευνητικών (2002-2003) έγιναν σημαντικά βήματα στην εύρεση κοινών αξόνων συνεργασίας. Έγινε ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με τις απόψεις και τις βουλήσεις των δύο πλευρών (Λιάκουρας 2020, σ. 215). Ήταν μία περίοδος όπου εφαρμόζονταν η στρατηγική του Ελσίνκι από την ελληνική πλευρά και τα αποτελέσματα ήταν ικανοποιητικά. Ομοίως η Τουρκία, ενισχυόμενη από την εκκολαπτόμενη υποψηφιότητά ένταξης της στην ΕΕ, υπέδειξε πρόθεση συνεργασίας. Σε τέτοιους ρυθμούς κινήθηκαν οι δύο χώρες μέχρι τα τέλη του 2003.

Στα τέλη του 2003 και στις αρχές του 2004 είχε ξεκινήσει να διαφαίνεται, τόσο μεταξύ Ελλήνων όσο και μεταξύ ενημερωμένων διπλωματών και αξιόπιστων δημοσιογράφων και αναλυτών, ένα διέξοδο στις ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο (Ηρακλείδης 2020, σ. 97). Μέχρι την άνοιξη του 2004 είχε σημειωθεί σημαντική πρόοδος (Γιαννίτσης 2020, σ. 139). Το κλίμα στις διερευνητικές επαφές ήταν αρκετά καλό και υπήρχε βούληση και από τις δύο πλευρές να ξεπεραστούν ορισμένα δυσεπίλυτα προβλήματα. Ο χρονικός περιορισμός του 2004 ήταν ο καθοριστικός παράγοντας που ασκούσε πιέσεις στην Τουρκία να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της και όσο πλησίαζε η χρονιά αυτή αποκτούσε όλο και περισσότερη σημασία δεδομένης της διαφωνίας πολλών ευρωπαϊκών εταίρων να συναινέσουν «στην παραχώρηση ημερομηνίας έναρξης διαπραγματεύσεων της Τουρκίας» (Σημίτης 2020, σ. 100). Η προθεσμία του 2004 ήταν το στοιχείο που διαφοροποιούσε την ελληνική στρατηγική του Ελσίνκι από κάθε προηγούμενο στάδιο της «κοινωνικοποίησης» της Τουρκίας (Moumoutzis 2009, σ. 198). Σύμφωνα με τον Κώστα Σημίτη «ήταν ζήτημα χρόνου, ίσως ολίγων μηνών, η ευδοκίμη κατάληξη, στη βάση της αμοιβαίας συναίνεσης, με κερδισμένες και τις δύο πλευρές» (Ηρακλείδης 2020, σ. 97). Θα ξεκινούσαν οι διαπραγματεύσεις που θα αφορούσαν το ζήτημα της Αιγιαλίτιδας ζώνης και της εναρμόνισης του εναέριου χώρου με αυτήν και στην συνέχεια θα συντάσσονταν συνυποσχετικό για την παραπομπή της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας στο Διεθνές Δικαστήριο (Ηρακλείδης 2020, σ. 97).

7.4 Η αλλαγή πολιτικής το 2004

Η ανάδειξη της κυβέρνησης Καραμανλή τον Μάρτιο του 2004 θα έφερνε αλλαγές στην μέχρι τότε πολιτική της χώρας. Η νέα κυβέρνηση δεν εκμεταλλεύτηκε στον μέγιστο βαθμό τους όρους που προέβλεπε η συμφωνία του Ελσίνκι με αποτέλεσμα να μην γίνει παραπομπή των ελληνοτουρκικών ζητημάτων στο Διεθνές Δικαστήριο και η Τουρκία να καταστεί υποψήφιο μέλος προς ένταξη χωρίς να έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του Ελσίνκι.

Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας που κέρδισε τις εκλογές του 2004 αναθεώρησε την ελληνική εξωτερική πολιτική απέναντι στην Τουρκία (Moumoutzis 2009, σ.197) και δεν αξιοποίησε στον μέγιστο βαθμό τις δυνατότητες της συμφωνίας του Ελσίνκι (Παπανδρέου Γ. 2020, σ. 121). Η νέα κυβέρνηση του Κώστα Καραμανλή με υπουργό εξωτερικών τον Πέτρο Μολυβιάτη δεν δέχθηκαν να ενημερωθούν για την πορεία των διερευνητικών και για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις από τον πρώην πρωθυπουργό, Κώστα Σημίτη υποστηρίζοντας ότι θα εφάρμοζαν διαφορετική πολιτική (Σημίτης 2020 σ. 100· Ηρακλείδης 2020, σ. 98). Η νέα κυβέρνηση διαφωνούσε με την διαδικασία επίλυσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων έτσι όπως είχε διαμορφωθεί από την σύνοδο του Ελσίνκι και ισχυρίζονταν ότι η Τουρκία δεν θα εγκατέλειπε την θεωρία των «γκρίζων ζωνών» με αποτέλεσμα να υπάρχει κίνδυνος να παραπεμφθεί το ζήτημα αυτό στο Διεθνές Δικαστήριο (Συρίγος 2022, σ. 581). Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις Βρυξέλλες τον Δεκέμβριο του 2004 αποφασίστηκε η έναρξη των διαπραγματεύσεων για την ένταξη της Τουρκίας στη ΕΕ. Η κυβέρνηση δεν άσκησε ένσταση στην απόφαση αυτή και δεν υπερασπίστηκε τον όρο της συμφωνίας του Ελσίνκι που προέβλεπε την παραπομπή των ζητημάτων της υφαλοκρηπίδας και της Αιγιαλίτιδας ζώνης εάν μέχρι το 2004 δεν είχαν επιλυθεί σε διμερές επίπεδο (Παπανδρέου Γ. 2020, σ. 122). Έτσι, η Ελλάδα αποδέχθηκε την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της Τουρκίας με ανεπίλυτες τις ελληνοτουρκικές διαφορές κάτι που συνεπάγονταν με την εγκατάλειψη της στρατηγικής του Ελσίνκι (Σημίτης 2020, σ. 101). Η προσφυγή στο Διεθνές δικαστήριο της Χάγης που στο Ελσίνκι «είχε προβλεφθεί ως μη διαπραγματεύσιμη υποχρέωση» για την Τουρκία μετατράπηκε σε μία προαιρετική επιλογή (Γιαννίτης 2020, σ. 140). Στην πραγματικότητα, η απόφαση μη προσφυγής στην Χάγη το 2004 σήμανε την ακύρωση της συμφωνίας του Ελσίνκι και την μετάπτωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων σε διμερές επίπεδο (Γιαννίτης 2020, σ. 140). Συγχρόνως την περίοδο 1999-2004 σημαντικές εξελίξεις διαδραματίστηκαν για την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ καθώς και για την επίλυση του πολιτικού προβλήματος στην Κύπρο.

7.5 Η ενταξιακή πορεία της Κύπρου

Ένας από τους κεντρικούς στόχους της ελληνικής στρατηγικής του Ελσίνκι ήταν η ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ ακόμα και αν δεν είχε προηγηθεί η επίλυση του κυπριακού (Γιαννίτης 2020, σ. 133). Τα πρώτα βήματα για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση της Κύπρου ξεκίνησαν την δεκαετία του 1980 (Στυλιανίδης 2020, σ. 167). Το 1972 η Κυπριακή Δημοκρατία υπέγραψε συμφωνία σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και το 1987 τέθηκε σε εφαρμογή η τελωνειακή ένωση Κύπρου-ΕΟΚ (Τσαρδανίδης 1991). Ο Γιάννος Κρανιδιώτης έπαιξε καθοριστικό

ρόλο στην ενταξιακή πορεία της Κύπρου από το 1985 μέχρι το 1999 συμβάλλοντας στην διασύνδεση της προόδου των ελληνοτουρκικών σχέσεων με το κυπριακό πρόβλημα (Παπαδρέου Γ. 2020, σσ. 112-113). Το 1990 η Κύπρος υπέβαλλε αίτημα ένταξης στην ΕΟΚ με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να εκδίδει «θετική γνωμοδότηση» το 1993 (Στυλιανίδης 2020, σ. 167). Στην γνωμοδότηση αυτή καθορίζονταν ρητά ότι προϋπόθεση για την ένταξη ήταν η λύση του κυπριακού δίνοντας έτσι ουσιαστικά «διπλό βέτο» στην Τουρκία (Παπαδρέου Γ. 2020, σ. 112). Μπλοκάροντας την λύση του κυπριακού δεν θα επέτρεπε την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τον μειωμένο θεσμικό ρόλο της Ελλάδας στην ΕΟΚ σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη της Ένωσης και της εσωτερικής κοινής γνώμης σε Ελλάδα και Κύπρο¹⁸ δημιουργούσαν περεταίρω εμπόδια στην ένταξη της Κύπρου (Στυλιανίδης 2020, σσ. 167-168).

Η μεγάλη διεύρυνση της ΕΕ έδωσε την ευκαιρία στην Κύπρο να προωθήσει την ένταξη της και να διασυνδέσει την ένταξη της Κύπρου με των υπόλοιπων υποψήφιων χωρών (Στυλιανίδης 2020, σ. 168). Στην σύνοδο του Λουξεμβούργου το 1997, διασφαλίστηκε η έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της Κύπρου ταυτόχρονα με τα άλλα υπό ένταξη κράτη, τον Μάρτιο του 1998¹⁹. Στην σύνοδο του Ελσίνκι το 1999, μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις, όπως σημειώθηκε παραπάνω, ξεπεράστηκε το μεγαλύτερο εμπόδιο της ενταξιακής διαδικασίας (αποσύνδεση ένταξης Κύπρου από την ανάγκη επίλυσης τους κυπριακού). Τα συμπεράσματα του Ελσίνκι δημιούργησαν δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα στην πολιτική σκηνή της Κύπρου, το ένα τάσσονταν υπέρ και το άλλο ενάντια στο Ελσίνκι (Στυλιανίδης 2020, σ. 174). Οι μεν υποστήριζαν ότι η ένταξη θα επιτυγχάνονταν ακόμα και αν (εξαιτίας της τουρκικής πλευράς) δεν βρισκονταν λύση στο κυπριακό. Οι δε πίστευαν ότι στο τέλος οι ευρωπαίοι δεν θα επέτρεπαν να εισέλθει η Κύπρος στην ΕΕ. Στα χρόνια που ακολούθησαν από το Ελσίνκι μέχρι την Κοπεγχάγη στη Κύπρο επικρατούσε «ένας πολιτικός εμφύλιος χωρίς όπλα» (Στυλιανίδης 2020, σ. 174).

Τον Νοέμβριο του 2002 υποβλήθηκε το πρώτο «σχέδιο Ανάν» ως προτεινόμενη λύση για το κυπριακό (Στυλιανίδης 2020, σ. 174). Σε τρεις μήνες θα διεζάγονταν στην Κύπρο προεδρικές

¹⁸ Η ελληνική κοινή γνώμη σε Ελλάδα και Κύπρο δεν μπορούσε να αντιληφθεί ότι η προοπτική ένταξη της Κύπρου θα άλλαζε τους διαπραγματευτικούς όρους επίλυσης του κυπριακού και ότι το ευρωπαϊκό πλαίσιο θα συνέβαλε στην ασφαλειοποίηση της Κύπρου. Το πολιτικό σύστημα στην Κύπρο και στην Ελλάδα εκλαμβάνονταν την ένταξη της Κύπρου ως «μηχανισμό απομόνωσης» της Τουρκίας, αντί ως τρόπο επίλυσης του κυπριακού και των ελληνοτουρκικών διαφορών (Στυλιανίδης 2020, σ. 168).

¹⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι θεωρήθηκε μεγάλη επιτυχία ότι δεν εξετάστηκε η κυπριακή αίτηση ξεχωριστά σε σχέση με τα άλλα υποψήφια κράτη.

εκλογές γεγονός που ενίσχυσε την αντιπαράθεση μεταξύ της κυπριακής κυβέρνησης που έκφραζε αισιοδοξία σχετικά με την ένταξη της Κύπρου και της αντιπολίτευσης που διατηρούσε σαφείς προβληματισμούς με το θέμα αυτό. Τον Δεκέμβριο του 2002, στην Σύνοδο Κορυφής της Κοπεγχάγης, η τουρκοκυπριακή πλευρά με την στήριξη της Τουρκίας απέρριψε την ευρωπαϊκή λύση για το κυπριακό («σχέδιο Ανάν») κάτι που ώθησε το Συμβούλιο να εγκρίνει την ένταξη της Κύπρου (Γιαννίτσης 2020, σσ. 137-138). Στην Κοπεγχάγη σφραγίστηκε και επίσημα η αποσύνδεση του Κυπριακού και αποφασίστηκε η ένταξη της Κύπρου (Γιαννίτσης 2020, σ. 132). Στις 16 Απριλίου του 2003 υπογράφηκε στην Αθήνα η συνθήκη προσχώρησης (Γιαννίτσης 2020, σ. 138). Το μεγαλύτερο εμπόδιο στην ένταξη της Κύπρου είχε ξεπεραστεί κάτι που κατέστησε «την επιτυχία της Κοπεγχάγης ως θρίαμβο» (Στυλιανίδης 2020, σ. 175). Ωστόσο, η προσπάθεια επίλυσης του κυπριακού δεν στέφθηκε και με ανάλογη επιτυχία.

Στις 24 Απριλίου του 2004 έλαβε χώρα στην Κύπρο το δημοψήφισμα για το σχέδιο Ανάν. Οι ελληνοκύπριοι απέρριψαν το σχέδιο επίλυσης του κυπριακού των Ηνωμένων Εθνών με ποσοστό 76% (Grigoriadis 2020, σ. 6). Η ένταξη της Κύπρου είχε ήδη αποφασιστεί και πραγματοποιήθηκε στις 1 Μαΐου 2004. Το σχέδιο Ανάν δεν είχε επιτύχει τον σκοπό του. Το κυπριακό πρόβλημα παρέμενε εμπόδιο στις ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Τουρκίας και συνέχιζε να επηρεάζει αρνητικά τις ελληνοτουρκικές σχέσεις (Grigoriadis 2020, σ. 6). Παρόλα αυτά είχε επιτευχθεί το άλλο σκέλος της απόφασης του Ελσίνκι, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση της Κύπρου. Χάρη στο Ελσίνκι, η Κύπρος μπορούσε να απολαμβάνει τα αγαθά της ευρωπαϊκής οικογένειας και είχε στο πλάι της έναν αξιόπιστο σύμμαχο με τον οποίο η «εθνική της ολοκλήρωση» φάνταζε πιο εφικτή από ποτέ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Συμπεράσματα

Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι αξιοποιήθηκαν με τον ουσιαστικότερο τρόπο οι διεθνείς συγκυρίες και ασκήθηκε πίεση στην Τουρκία να εναρμονιστεί με τις ευρωπαϊκές αξίες και νόρμες. Επί χρόνια, η στρατηγική απομόνωσης της Τουρκίας που είχε υιοθετήσει η Ελλάδα είχε επιφέρει μόνο εντάσεις στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Αν μπορούσε η Ελλάδα να πείσει ότι οι ελληνοτουρκικές διαμάχες θα ήταν πραγματικά πρόβλημα της Ευρώπης, και έθετε όρους στην συμπεριφορά της Τουρκίας απέναντι στην Ελλάδα, τότε η Ευρώπη θα ήταν υπεύθυνη να ακολουθήσει η Τουρκία τους κανόνες αυτούς (Moumoutzis 2009, σ. 182). Έτσι και έγινε. Η συμφωνία του Ελσίνκι άνοιξε τους ευρωπαϊκούς ορίζοντες της Τουρκίας και της έδωσε κίνητρο για το οποίο θα έπρεπε να συνεισφέρει εποικοδομητικά για την αντιμετώπιση τρεχόντων ζητημάτων που προκαλούσαν αστάθεια στα ανατολικά σύνορα της Ευρώπης (Droutsas and Tsakonas 2001, σ. 84).

Μπορεί το Ελσίνκι να μην προσέφερε απτά αποτελέσματα όσον αφορά την επίλυση της διαμάχης στο Αιγαίο και του κυπριακού (Droutsas and Tsakonas 2001, σ. 87). Κάτι τέτοιο δεν θα ήταν ρεαλιστικό δεδομένων των ιδιαιτεροτήτων στις σχέσεις και του ιστορικού υπόβαθρου Ελλάδας Τουρκίας. Ωστόσο, η συμφωνία του Ελσίνκι κατέστησε την πορεία της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης της Τουρκίας ως μία μακροπρόθεσμη επιχείρηση που είχε ως σκοπό της σταδιακή μύηση της Τουρκίας στις Δημοκρατικές αξίες και νόρμες της ΕΕ (Droutsas and Tsakonas 2001, σ. 87). Κατεύθυνε την Τουρκία προς το ευρωπαϊκό πλαίσιο το οποίο αποτελούσε και αποτελεί την καλύτερο περιβάλλον για την σύγκλιση Ελλάδας Τουρκίας. Πέραν τούτο, η στρατηγική του Ελσίνκι είχε θετική επίδραση σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την Ελλάδα και την Κύπρο. Αποκτήθηκαν νομικά και διπλωματικά εργαλεία τα οποία θα μπορούσαν να αποβούν χρήσιμα (Παπανδρέου Γ. 2020, σ. 125). Οι διερευνητικές συνομιλίες συνεχίστηκαν και μετά το 2004 δίνοντας την δυνατότητα στην Ελλάδα να συζητήσει με την Τουρκία για τα διμερή ζητήματά τους. Η προσφυγή στην Χάγη για την υφαλοκρηπίδα και την ΑΟΖ παραμένει ως επιλογή και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μοχλός άσκησης πίεσεως όταν απαιτηθεί. Παράλληλα, το Ελσίνκι απέδειξε την ευρωπαϊκή ταυτότητα της Ελλάδας, ότι είναι μία χώρα που έχει ασπαστεί τις ευρωπαϊκές αξίες και επιζητεί και άλλες χώρες να γίνουν μέλη της οικογένειας αυτής.

Παρά την απόφαση του 2004 και την αλλαγή πολιτικής από την καινούρια κυβέρνηση, το Ελσίνκι έχει να μας προσφέρει χρήσιμα μαθήματα για το μέλλον. Έχει γίνει αντιληπτό ότι όσο απομακρύνεται η Τουρκία από την Ευρώπη, τόσο πιο επιθετική και προκλητική γίνεται. Πρέπει να αποφασίσουμε τι σχέση θέλουμε να έχουμε με την γείτονα χώρα, μία σχέση ανταγωνισμού ή μία σχέση που θα έχει ως σκοπό να μετατρέψει της Τουρκία σε ένα κράτος που θα διέπεται από δημοκρατικές αξίες και κανόνες του διεθνούς δικαίου; Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν, οι ελληνικές αντιπροσωπίες στο Ελσίνκι κατάφεραν μετά από σκληρές διπλωματικές προσπάθειες να επιτύχουν τους περισσότερους από τους στόχους τους και να φέρουν την Τουρκία πιο κοντά από κάθε άλλη φορά στην ευρωπαϊκή της ολοκλήρωση. Παρόλα αυτά χρόνια που ακολούθησαν, η Τουρκία απομακρύνθηκε με δικιά της επιλογή από την Ευρωπαϊκή της πορεία και πολλοί θεωρούν ότι οι ελληνοτουρκικές σχέσεις βαδίζουν περισσότερο προς τον «απευρωπαϊσμό» («de-Europeanizing») παρά τον «εξευρωπαϊσμό» («Europeanizing») (Christofis 2022). Το Ελσίνκι κατάφερε τελικά να συμπεριλάβει την Κύπρο στην μεγάλη διεύρυνση του 2004, όμως δεν πέτυχε το ίδιο για την Τουρκία ούτε τότε ούτε αργότερα. Πρέπει να αναλογιστούμε εάν αυτό είναι αποτυχία του Ελσίνκι ή απότοκος της έλλειψης συμβατότητας της Τουρκίας να εναρμονιστεί με τα ευρωπαϊκά πρότυπα ή μήπως αδυναμία της ΕΕ να εντάξει την Τουρκία; Στο σημείο αυτό το άρθρο του Christofer Hill (1993) «The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role» παραμένει επίκαιρο και υπενθυμίζει το κενό μεταξύ των δυνατοτήτων και των προσδοκιών της ΕΕ. Εάν δεν κατάφερε η Τουρκία να γίνει μέλος της ΕΕ τα χρόνια που ακολούθησαν του Ελσίνκι και να επέλθει λύση στο κυπριακό, με τις συνθήκες-όρους που η συμφωνία αυτή είχε δημιουργήσει, πολλοί θεωρούν ότι δεν είναι ρεαλιστικό να μιλάμε σήμερα για υποψηφιότητα της Τουρκίας και για επίλυση του κυπριακού στο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Η Ελλάδα οφείλει να προσαρμοστεί στο σύγχρονο διεθνές σύστημα, να κρατήσει την Τουρκία όσο πιο κοντά στην Ευρώπη είναι δυνατόν και αντλώντας διδάγματα από την συμφωνία της συνόδου του 1999 να πορευτεί με δυναμικές πρωτοβουλίες της πολιτικής ηγεσίας σε ένα «νέο Ελσίνκι» που θα έχει ως σκοπό της τιθάσευση του αιώνιου αντιπάλου με βάση το διεθνές δίκαιο, την εσωτερική και εξωτερική εξισορρόπηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση:

Aydin, M. (2004), «Contemporary Turkish-Greek Relations: Constraints and Opportunities», στο M. Aydin and K. Ifantis (επιμ.), *TURKISH-GREEK RELATIONS: The Security Dilemma in the Aegean*, London and New York: Routledge. σσ. 21-52.

Athanassopoulou, E. (1997), «Blessing in disguise? The Imia crisis and Turkish-Greek relations, *Mediterranean Politics*», [online] 2:3, 76-101, Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13629399708414631> [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Christofis, N. (2022), «Securitizing the Aegean: de-Europeanizing Greek–Turkish relations», *Southeast European and Black Sea Studies*, [online] 22:1, 83-100, Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14683857.2022.2027679> [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Droutsas, D. and Tsakonas, P. (2001), «Turkey's 'Road Map' to the European Union Implications for Greek-Turkish Relations and the Cyprus Issue», [online] *Hellenic studies*, Vol. 9, No. 1, Διαθέσιμο στο: <https://ejournals.lib.uoc.gr/hellst/article/view/1298> [Ημερομηνία πρόσβασης 18 Ιανουαρίου 2024].

Evin, O. A. (2004), «Changing Greek Perspectives on Turkey: An Assessment of the post-Earthquake Rapprochement», *Turkish Studies*, [online] 5:1, 4-20, Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14683849.2004.9687239> [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Güzer, O. C. (2005), *The Case Study of Greco-Turkish Relations under the two consecutive Kostas Simitis Premierships (1996-2000) and (2000-2004)*, Master Thesis, [online] Department of Management and Economics, Sweden: Linköping, Διαθέσιμο στο: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:20643/FULLTEXT01.pdf> [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Hill, C. (1993), «The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role, *Journal of Common Market Studies*, [online] vol. 31, no. 3, Διαθέσιμο στο: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jcmks31&div=27&id=&page=> [Ημερομηνία πρόσβασης 10 Ιανουαρίου 2024].

Grigoriadis, I. N. (2012). «The Unripe Fruits of Rapprochement: Greek-Turkish Relations in the Post-Helsinki Era», [online] *International Journal*, 67(1), 119-133. Διαθέσιμο στο: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/002070201206700109> [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Grigoriadis, I. N. (2020). «Greek–Turkish Relations», στο Kevin Featherstone, and Dimitri A. Sotiropoulos (επιμ.), *The Oxford Handbook of Modern Greek Politics*, [online] Oxford & New York: Oxford University Press), σσ. 613-628, Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/345709857_Greek-Turkish_Relations [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Ker-Lindsay, J. (2000), «Greek-Turkish rapprochement: The impact of disaster diplomacy?», [online] *Cambridge Review of International Affairs*, 14:1, 215-232, Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09557570008400339> [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Moumoutzis, K. (2009), *Explaining Change in Greek Policy on EU-Turkey Relations 1996-1999: The Prime Minister's Leadership Style and the Formulation of the Helsinki Strategy*. [online] Doctoral thesis: The London school of Economics and Political Science, Διαθέσιμο στο: <https://etheses.lse.ac.uk/2754/> [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Öniş, Z. (2000), «Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations», *Government and Opposition* 35, no. 4: 463–83. <http://www.jstor.org/stable/44482913>.

Öniş, Z. (2001), «Greek-Turkish Relations and the European Union: A Critical Perspective», [online] *Mediterranean Politics*, 2001: 37, Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/713604530> [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Rumford, C. (2000), «From Luxembourg to Helsinki: Turkey, the politics of EU enlargement and prospects for accession», [online] *Contemporary Politics*, 6:4, 331-343, Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/233474783_From_Luxembourg_to_Helsinki_Turkey_the_politics_of_EU_enlargement_and_prospects_for_accession [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Reuter, J. 1999, «Reshaping Greek-Turkish Relations: Developments before and after the EU-summit in Helsinki», [online] *Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, ELIAMEP*. Διαθέσιμο στο: <https://www.eliamep.gr/en/publication/reshaping-greek-turkish-relations-developments-before-and-after-the-eu-summit-in-helsinki/> [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Siegl, E. (2002), «Greek-Turkish Relations—Continuity or Change?», [online] *Perspectives, JSTOR*, no. 18, 40–52. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/23615826> [Ημερομηνία πρόσβασης 8 Οκτωβρίου 2023].

Tsakonas, P. (2010), *The incomplete breakthrough in Greek-Turkish relations: Grasping Greece's socialization strategy*, [online] New York: Palgrave Macmillan, Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/en/9075939/The_Incomplete_Breakthrough_in_Greek_Turkish_Relations [Ημερομηνία πρόσβασης 10 Δεκεμβρίου 2024].

Ελληνόγλωσση:

Γιαλλουρίδης, Χ. (2001), *Η Ελλήνο-Τουρκική Σύγκρουση: Από την Κύπρο έως τα Ίμια τους S300 και το Ελσίνκι 1955-2000, η οπτική του τύπου*, Αθήνα: Σιδέρης.

Γιαννίτσης, Τ. (2020), «Η σημασία της συνόδου κορυφής στο Ελσίνκι για τις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας-Κύπρου-Ευρωπαϊκής Ένωσης», Στο Π. Τσάκωνας (2020), *Η Στρατηγική Του Ελσίνκι 20+1 Χρόνια μετά*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, σ. 129-158.

Εξωτερική Πολιτική, (2021). *Ο Κώστας Αχιλλέα Καραμανλής στέλνει μήνυμα σε Σημίτη και όπου αλλού για το Ελσίνκι*, Infognomon Politics, Διαθέσιμο στο: <https://infognomonpolitics.gr/2021/04/o-kostas-achillea-karamanlis-stelnei-minyma-se-simiti-kai-opou-allou-gia-to-elsinki/> [Ημερομηνία πρόσβασης 22 Ιανουαρίου 2024].

Ηρακλείδης, Α. (2015), *Διεθνείς σχέσεις και Διεθνής πολιτική*, Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Ήφαιστος, Π. και Τσαλδαρίδης, Χ. (1991), *Οι σχέσεις της Κύπρου με τις ευρωπαϊκές κοινότητες 1972-1990*, Αθήνα: Παπαζήση.

Καζάκος, Π., Λιαργκόβας, Π., Μαρίας, Ν., Μποτσίου, Κ., και Πολυχρονάκι, Κ. (2001), *Η Ελλάδα και του Ευρωπαϊκό Μέλλον της Τουρκίας*, Αθήνα: Σιδέρης.

Καλντερίδης, Σ. (2019), *Το Μεταναστευτικό απογυμνώνει γεωπολιτικά της Ελλάδα*, News Break. Available at: <https://www.newsbreak.gr/apopseis/43947/to-metanasteytiko-apogymnonei-geopolitika-tin-ellada/> (2 Οκτωβρίου 2023).

Κουσκουβέλης, Η. (2005), *Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*. Αθήνα: ποιότητα.

Λιάκουρας, Π. (2020), «Διερευνητικές επαφές», Στο Π. Τσάκωνας (επιμ.), *Η Στρατηγική Του Ελσίνκι 20+1 Χρόνια μετά*, Op.cit, σσ. 207-226.

Παπανδρέου, Γ. (2020), «Το Ελσίνκι ως σημείο καμπής της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής». Στο Π. Τσάκωνας (2020), *Η Στρατηγική Του Ελσίνκι 20+1 Χρόνια μετά*. Op.cit. σσ. 105-128

Σημίτης, Κ. (2020), «Ελσίνκι». Στο Π. Τσάκωνας (2020), *Η Στρατηγική Του Ελσίνκι 20+1 Χρόνια μετά*. Op.cit. σσ. 73-104

Συρίγγος, Α. (2022) *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Αθήνα: Πατάκη

Τσάκωνας, Π. (2020) *Η Στρατηγική του Ελσίνκι 20+1 Χρόνια μετά*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης

Τσάκωνας, Π. (2020) «Στρατηγική του Ελσίνκι». Στο Π. Τσάκωνας (2020), *Η Στρατηγική Του Ελσίνκι 20+1 Χρόνια μετά*. Op.cit. σσ. 11-72.

Ροζάκης, Χ. (2020) «Στον προθάλαμο του Ελσίνκι». Στο Π. Τσάκωνας (2020), *Η Στρατηγική Του Ελσίνκι 20+1 Χρόνια μετά*. Op.cit. σσ.159-164.

Επίσημα κείμενα:

Ελληνόγλωσσα:

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1997). *Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου*, 12 και 13 Δεκεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/media/21107/91413.pdf> [Ημερομηνία πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2024].

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1998). *Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Κάρντιφ*, 15 και 16 Ιουνίου 1998. SN 150/1/98 REV 1, 16 Ιουνίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/media/21096/75129.pdf> [Ημερομηνία πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2024].

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1999a). *Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Τάμπερ*, 15 και 16 Οκτωβρίου 1999. SN 200/99. Διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/media/21052/91400.pdf> [Ημερομηνία πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2024].

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1999). *Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι*, 10 και 11 Δεκεμβρίου. SN 150/99. Διαθέσιμο στο: https://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/hell_el.pdf [Ημερομηνία πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2024].

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2004a). *Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Βρυξελλών*, 17 και 18 Ιουνίου 2004. 10679/2/04 REV 2, 19 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10679-2004-REV-2/el/pdf> [Ημερομηνία πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2024].

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2004b). *Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Βρυξελλών*, 4-5 Νοεμβρίου 2004. 14292/04, 5 Νοεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14292-2004-INIT/el/pdf> [Ημερομηνία πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2024].

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δελτίο τύπου (2019), *Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με τη διεύρυνση και τη διαδικασία σταθεροποίησης και σύνδεσης*, 18 Ιουνίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2019/06/18/council-conclusions-on-enlargement-and-stabilisation-and-association-process/> [Ημερομηνία πρόσβασης 11 Ιανουαρίου 2024].